

4 – 5 – 6.
szám

SZÉKELY

UTKÉRÉSŐ

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT • ALAPÍTOTTA: BEKE SÁNDOR • V. ÉVFOLYAM • 1994 • (33. szám) •

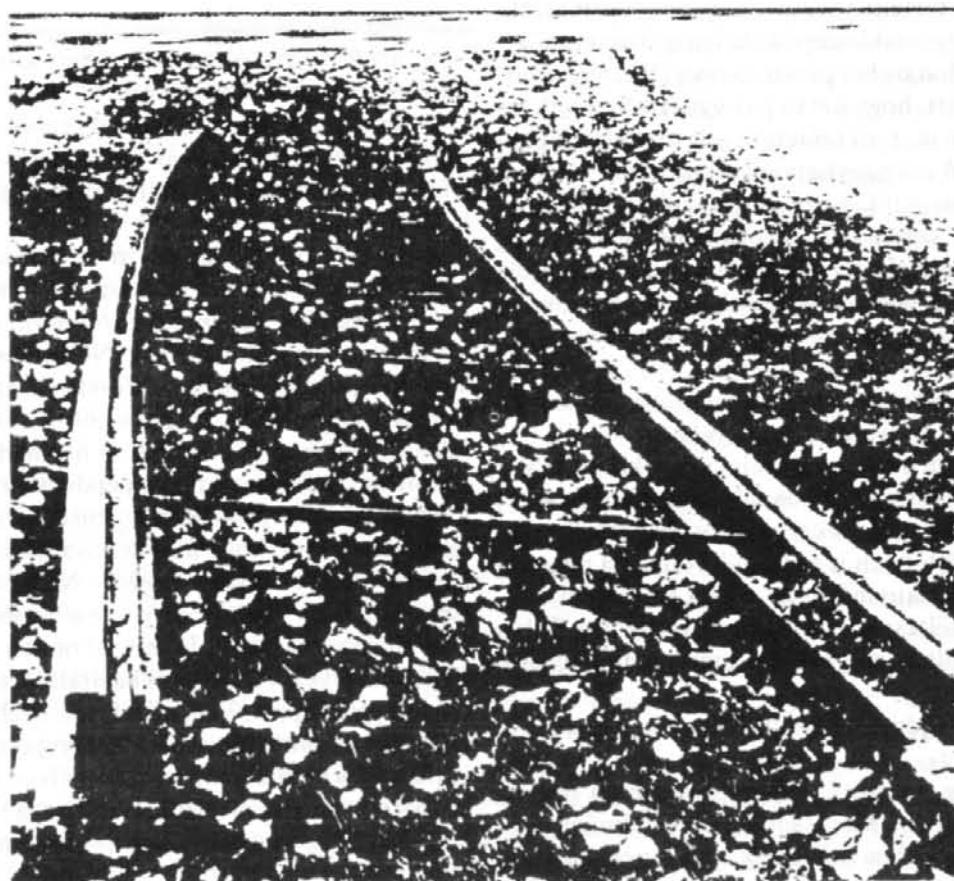
• Komoróczy György: BESZÉLGETÉSEK KORTÁRS
MAGYAR ÍRÓKKAL •

• Murádin László: A HOMORÓD MENTÉN •

• Ferenczi István: A SZÉKELYEK SZÁRMAZÁSÁRÓL (IV) •

• Benkő András: ZENETÖRTÉNETÜNK •

• Lőrincz József: SZÉKELY NYELVJÁRÁSI SAJÁTOSSÁGOK,
NÉPKÖLTÉSZETI HATÁSOK MIKES LEVELESKÖNYVÉBEN •

Nagy Tibor: SÍNEN

„A nyilvánvalóságok, a félreérthetetlen konzekvenciák embere vagyok”

— Beszélgetés Cseke Gáborral —

- Rendhagyónak tartható, hogy jeles matematikaprofesszor fiaként érdeklődése az irodalom felé fordult zseni ifjú korában. Van-e rá magyarázat?

- Nem hinném, hogy volna valami rendhagyó a dologban. Elvégre öten voltunk odahaza testvérek, anyám gyakorló díszítőművész is volt, apám pedig, aki ízig-vérig értelmiségi családban nőtt fel, olyan sokoldalú nevelést kapott, amibe a művészetek is bőven belefértek. Hogy egyebet ne mondjak, szabad idejében szenvedélyesen kamarazenélt, mert jó hegedűs volt, több zenekarban is játszott, végül csakis sokrétű társadalmi elfoglaltsága miatt kopott ki a művészeti életből. De kapcsolatait zenével, irodalommal sose hagyta bezárulni, könyv- és olvasáséhségemet például kimondottan tőle örökölttem (tanultam?). Nem véletlen, hogy rajtam kívül egy öcsém és egy húgom is művészi pályára lépett, de sokáig nénemnek is zenei ambíciók furdalták az oldalát. Mindent összevetve: nálunk a könyv, az irodalom mindennapjaink tartozéka volt. Beszéltünk róla, vitakoztunk, éleztük az ízlésünket. Talán az lett volna a rendhagyó, ha nem így történik.

- Íróként érdekelték-e önt apai ágának hátszegi gyökerei? Mit derített ki arról a mikrovilágról, amelyben édesapja világra jött?

- Semmit. Ez talán életem eddigi legnagyobb mulasztása. Bár nem egyszer végiggondoltam már, hogy vajon, mi kellene odavonzzon? Mármint a kíváncsiságon túl... Édesapám, ha jól emlékszem, szinte soha nem emlékezett vissza hátszegi élményeire. Születési helye egyszerű tény volt, kuriózum a számunkra, hogy jó, hát ama távoli, ismeretlen városban, ahol a bölényrezervátumot tudtuk, a mi családunknak is van némi nyoma? Valójában úgy történt az egész, hogy nagyapámat, aki kereskedelmi és pénzügyi szakközépiskola igazgatója volt az "áldott békeidőkben", a Monarchia parancsszáva Hátszegre rendelte, az iskolával együtt, hogy aztán pár évre rá Szabadkára vezényelje. Nagynéném már ott született, míg a legkisebb gyerekek, a most Budapesten élő nagybátyám viszont már Kolozsváron. Ha ehhez hozzátesszük, hogy nagyapám tulajdonképpen Erzsébetvárosból származik, nagyanyám révén pedig Brassó is beugrik az élettérbe, el lehet gondolni, mennyi fel kellett figyelni ahhoz, hogy a gyökerekig jussak - amúgy felszínesen. Ennek ellenére, Hátszeget följegyeztem magamnak, törleszteni valóként...

- A hazai irodalomtörténet szerint ön publicisztikai és kritikai írásokkal hívta fel magára a figyelmet.

- E műfajban jelentek meg első írásaim a lapokban. Akkor is tudtam: nagy hiány volt újságíróban, kritikusban. És mert kritikusok, újságírók biztattak, szerencsét próbáltam. Szerintük sikerrel. Egy biztos: többen is szerették volna, ha megmaradok kizárólagosan a "hiányműfajok" terén. De engem minden műfaj érdekelt, a költészettől a regényig bezárólag. Talán csak a drámával nem tudtam megbékélni, mert nem volt elég eleven színpadi látásom.

- Írt tehát verset, regényt, riportot. Mit érez magához a legközelebb állónak?

- Időszakoktól függ. És attól, hogy történetesen milyen mondanivaló feszül bennem. Most például egyértelműen a regény az, amit a legszívesebben művelnék, van is néhány megkezdett, elhanyagolt tervem, vázlatom, mindegyik olyan állapotban, hogy befejezésük már-már erkölcsi kötelesség,

önmagammal szemben. A vers valahogy mindig könnyen jött, ösztönösen, nem egyszer erőteljes formakényszer hatására, de tapasztalnom kellett a próza és a líra "előállítás" közötti lényegi különbséget: az egyik nagyfokú állóképességet, türelmet, alázatot, kitartást kíván, a másik több egzaltáltságot, eufóriát, meghasonlott állapotot, szívfájdalmat, magamba fordulást. Életem eseményei szorgalmasan adják egymásnak a kilincset.

- Ellenállás c. versekötetében elveszett ifjúkori illúzióra valóban gyógyírt hozott a családalapítás, vagy ez csak a verselemző belemagyarázása?

Amikor az *Ellenállás* született, úgy éreztem: nem lehet nagy elégtételt szerezni az irodalom területén. Írni kell, mert az embert belülről űzi a muszály, a kíváncsiság, az ambíció, de a körülmények megölik a lehetőségeket, az eredményt. Hozzátevé azt, hogy már jócskán kompromittáltam mint alkotó, a rendelt versek és a fizetett zsurnalizmus révén, úgy éreztem: az egyetlen tiszta, elvitathatatlan, biztos eredménye életemnek az a három gyerek, akiket az általános tendenciákkal szemben, minden demagógia nélkül fel tudok mutatni. Tulajdonképpen e felismerés köré szerveződött az *Ellenállás* - ijesztően rövid idő alatt. A szomorú az, hogy most, amikor az alkotás szabadsága végre nem csak szólam, hanem korlátlan gyakorlás kérdése, továbbra se érzek másként. Szóval, a műfaji névsorolvasásban feltűntek a gyermekek is.

Komoróczy György

- Szerteágazó könyv- és lapszerkesztői munkája mellett jut-e mostanában írásra ideje?

- Nem, nem, nem... A nap 24 órából áll. Ebből legalább 14 órát a lapkészítéssel, annak ügyes-bajos dolgaival töltök el. Ki lehet számítani, mennyi marad még, hogy valami emlékeztetés is kisüljön belőle.

- Országos napilapunk, a Romániai Magyar Szó egyik vezető szerkesztőjeként elárasztják mindennapjait a politikai információk. Mennyire deformálja ez az ön nézeteit?

Egyszerűen: riadóztatnak. Nézeteim, sajnos, a korral járó konzervativizmus, megcsontosodás okán nem igen változnak. Tudom, hogy mindig, minden politikai kurzusban kárhoztatták az úgynevezett középutat. A harmadik utat. Szüleimet abban marasztalta el például a népdemokratikus rendszer, hogy a végletek között próbáltak egyensúlyozni. Mire én azt próbáltam bizonyítani, hogy a nyilvánvalóságok, a félreérthetetlen konzekvenciák embere vagyok. Nem sikerült. Javíthatatlan "egyensúlyozó" lennék, de ez az álláspont ma sem örvend túl nagy népszerűségnek. Innen is, onnan is támadások érnek. Régebbi vétkekért, mostani hezitálásért. Az 1989 előtti múlttal tulajdonképpen hallgatni kéne. Mélyen, miként a sír. De annyian beszélnek, okosodnak, szerepelnek manapság, hogy az embernek kinyílik a bicska a zsebében: aminek tanúja volt és vétkezes részese, arról legalább valljon a mai lelkiismerete szerint. Akkor is, ha egyeseknek ez nincs ínyére...

„Az irodalom mindaddig marad fenn, míg valaki még egy könyvet ír, míg valaki még egy könyvet elolvas”

— Beszélgetés Kozma Máriával —

- Kozma Máriát íróként nem szükséges bemutatnom az olvasónak, hisz negyedszázada folyamatosan jelen van Ő a magyar irodalomban. Életrajzi adataival, megjelent műveinek felsorolásával számos helyen találkozhatott már az irodalomkedvelő. Novelláiról, regényeiről, más alkotásairól elismeréssel szólt a kritika. Tavaly a csíkszeredai Pallas - Akadémia kiadónál megjelent A jószág síró vágya című kétkötetes regénye a romániai rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve az azt követő időszakról szól és annak alapján fogalmaz meg benne a szerző egyetemes érvényű megállapításokat. Ez a téma sugallja, hogy a politika házatájára invitáljam az írónőt és bevezetőként azt kérdezem tőle: egyetért-e azzal, hogy az irodalom mindig képes a politika fölé emelkedni, képes azt befolyásolni és helyes mederbe terelni. Alkotó értelmiségiek szerencsésnek tartják például Magyarországot

Beszélgetések kortárs magyar írókkal

és Csehországot, mert ott az oly ingatag átmeneti időszakban írókból lett politikusok állnak az ország élén. Mi a véleménye erről?

- Előrebocsátom, hogy mindazt, amit ebben az interjúban elmondok, nem tartom cáfolhatatlan igazságnak. Ez csak egy vélemény, egy lehetséges magyarázat. Különben is azt mondják (persze a cinikusok!), hogy a XX. században nem is létezik igazság, csak jobb magyarázat. Azt hiszem, az én számomra egy kicsit erőszakolt ez a meghívó a politika házatájára. Talán előzőleg tisztáznunk kellett volna, pontosítanunk a fogalmakat, hiszen ez a manapság olyannyira kedvelt kérdés egyben bűvös kör, és rejtett hurok, amivel könnyen csapdába ejtik a válaszolót: hová is tartozik, kik a barátai, kik az ellenségei és így tovább. Ez a csapda még rokonszenves is lehet, hiszen az ember nyilatkozhat őszintén mindenről. A politika szó azonban teljes mértékben közhelyesedett, mint minden olyan szófordulat, szókapcsolat, amit gyakran, túl általánosítva használunk, anélkül hogy átgondolnánk mit is takar, kinek mit jelent. Kiüresedik és már csak ezt az ürességet járjuk körül százszor is. Természetesen a közhelyek is jók, hasznosak a maguk helyén, de ez más kérdés. Beszélhetnék arról, hogy más dolog politizálni, és ismét más dolog politikáról csevegni, állíthatnám, hogy a politizálás a politikusoknak valahol egyenlő a képmutatással, finomabban fogalmazva állandó szerepjátszás, egy idő után gondosan el kell hallgatnia a személyes véleményét, és mindig azt kell szajkóznia, amit a párt, a frakció, a platform és más szinte misztifikált intézmények és rítusok elvárnak tőle. Taglalhatnám, hogy micsoda felelősség hárul a

politikára, ezért én tisztelem a politikusainkat, drukkolok azokért, akikkel egyetértek, és - szójátékkal élve: - lélekben sokszor próbálom egyetértetni azokkal, akikkel egyáltalán nem értek egyet... legalább az empátia kedvéért és gyakorlásáért sok alkalom adódna erre, de én sokszor abbahagyom a lélekzenesítő gyakorlatot, mert végülis túlságosan időigényes. Végső soron nem a kedvenc témám, mert az a tapasztalatom, hogy az olyan tiszteletreméltó, nemcsak szóban csillogtatott, hanem valódi, átélt toleranciával rendelkező embereket kivéve, mint Domoikos Géza, Markó Béla, Smaranda Enache, Hajdú Gábor, sorolhatnék másokat is, nem politikusokat mint Lucian Pintilie, filmrendező, vagy ismeretlen nevűeket - az ilyeneket kivéve tehát, az emberek, közemberek és politikusok egyaránt sokszor pletykaszintre süllyeszti vagy a maguk talmi glóriáját kerekítik ki belőle, a ki-kinek-mit-mondott, mit-ígért kérdéskörbe csoportosítva. Én hiszek abban, hogy ez elmúlik, letisztul mert hiszek a pátoz nélküli elhivatottságban, az okos szó erejében még akkor is, ha néha (vagy többnyire?) az halkabb mint a ráfigyelést követelő harsány semmitmondás.

- A '89-es decemberi események, a regény Irodaházának mindenhatósága is sugallja a bukott rezsim bemutatásának szükségét, hogy az egyszerű ember is tudja meg: csak parancsuralmi- a bőrünkön is tapasztalt - kifejelete van a kommunizmusnak, nincs annak elfogadható, járható útja, hisz mindegyik, ahová lábát betehette, diktatúra alakult ki, csak egyik országban hamarabb megelégtették, mint a másokban... Ennek a csúf természetnek megrajzolásával adós nálunk mind az irodalom, mind a sajtó, ezért is tapasztalható a vissza-vissza pillantás, az akkor bezzeg így, az akkor bezzeg úgy kezdeti formulák. Hogyan látja ezt a kérdést?

- A változás után, megyei könyvtárigazgatóként, ha egészen kis mértékben is, de én is részesedtem a "Hatalom" gyakorlásából. Meg kell mondanom őszintén, nem nekem találták ki, túl sok bennem ahhoz az önirónia és a humor, hogy komolyan tudtam volna venni magamat. Talán azért alakult ki bennem valami belső konfliktusféle, ami arra ösztönzött aztán, hogy szabadulni igyekezzek ettől a tisztességtől, mert a szakmát, mások személyét és a munkát viszont még túlságosan komolyan vettem. Egy mondatban ezt úgy foglalnám össze, hogy mindig utáltam a gyűléseket, akkor sem szerettem meg, amikor én tarthattam. Az biztos, hogy ez az idő alatt sok érdekes lélektani megfigyelést és önfigyelést tettem. Hasznos kísérlet volt. Aztán meg észrevétlenül leshelyem elég magas volt ahhoz, hogy rálássak sokféle vezetésre és vezetőre, megfigyeljem a módszereket és a sokszor szinte órák alatt bekövetkező személyiségtorzulásokat, amelyek úgy látszik olyan törvényszerűen járnak a kinevezéssel, hogy az emberek már jóformán észre sem veszik. Hamarosan rádöbbsztem arra, hogy vezető embereink többnyire semmilyen más modellt nem tudnak követni, csak azt, amit '89-ig megismertek, ami ellen harcoltak, amit szívből utáltak. Most meg pontosan olyanok ők is: személyes eszméiket, ötleteiket ugyanolyan dühös vaksággal erőszakolják másokra, mint a kommunista párteszméket a szinte csak hetekkel előbb az ugyanilyen posztban ülő elődeik. Sőt a múlthoz mérve még egy plusz zavarodottság is uralkodott a sokféle törekvő individuum, személyeskedéssé, vádaskodássá silányult szókimondás miatt. A félreértett szabadság-eszme minden etikai megfontolás nélkül (pl. sajtóetika!) időnként sziklaként vágódott az emberek fejéhez. Én egy kicsit regényesítve, egy képzelet színhely és szereplők segítségével csak azt írtam meg, amit sokan ugyanúgy láttak, mint én, amiről az emberek fejcsóválva, megrökönyödve beszéltek. Igaz, hogy sok gesztust, történetet, személyt átvettem a valóságból, de ez nem jelenti azt, hogy a regényem kulcsregény lenne. Azt próbáltam ábrázolni, hogy sokszor úgy, akkor is bekövetkezett egyfajta visszarendeződés-

hatás, amikor a vezető-pozícióba egy ú.n. ellenálló került, éppen a modellnélkülisége, saját-eszmerendszer hiánya miatt. Sok ilyen embernek (nyilván nemcsak a magyar nemzetiségűeknek!) talán innen eredhet a megmagyarázhatatlanul túlzott kiábrándultsága, s a túlzásból eredő, kapkodással, zűr-zavarral elegyített mai lázadás. Meg akarták dönteni a diktatúrát, az igaz, de erejükkel csak a tagadásra futotta. A túlélés mindennapjai, a legalább érzelmi, szellemi, belső ellenállás nemcsak az erejüket emésztette fel, hanem észrevétlenül a személyiség-fejlődés olyan jellemzőit irtotta ki belőlük, mint a kíváncsiság, a tanulmányosság, a mások más-véleményének udvarias meghallgatása, a szenvedélynélküli, higgadt vita. A hatékony vezetéshez pedig nem volt elég a múltból hozott lázadás erkölcsi fegyvertára: szakismeret, adminisztráció, irodaismeret is kellett/kell hozzá, nem csoda tehát, ha az Irodaházak középrétege nagyjából mindenütt a helyén maradt. Nem is kellett visszarendeződni, a szinte napokban mérhető "forradalmi láz" után, kicserélődtek egymás között a funkciók, esetleg más elnevezést kaptak és folyt tovább a rutinmunka.

- Számos könyvismertető kiemelte, kiemeli műveinek nyelvi, stílusi erejét. Ennek apropóján kérdezem: mit jelent az író Kozma Mária-nak magyar anyanyelve?

- Szeretem a szavakat olyanforma szenvedéllyel, mint ahogyan másvalaki a zenét vagy a futballt szereti. A nyelv nemcsak kifejezési eszköz a számomra, hanem minden nap felújuló és ujjongásra méltó csoda, isteni adomány, a legtermészetesebb emberi kifejezési és kapcsolatteremtési mód és ugyanakkor a legnagyobb titok egyike. Nemcsak az eredete és a sokfélesége vész el a történelmi vagy a mitikus múlt homályában, hanem a jövője is. Gondolok ez utóbbinál a már kihalt és a kiháló félben levő nyelvekre. Hiszen a világon a mai nap is vannak olyan tucatnyi vagy alig valamivel több emberből álló népcsoportok, amelyeknek nyelve már holnap vagy holnapután velük együtt eltűnik. Gyakran próbálom elképzelni egy ilyen nép (akarattal nem használom a helyzetből adódó kicsinyítő képzőt: népecske, kis nép, mert szerintem saját szülőttei számára mindig nép, vagy kizárólag nagy nép létezik!) elképzelem, tehát az író, a költőt egy ilyen nép fiaként és annyira tiszteltem ezt a képzeletbeli alakot, hogy szinte megirigylem a hősiességét, az emberi nagyságát. Közben azt is tudom, hogy az ember nem hősiességéből lesz író, hanem egyszerűen csak azért, mert ez a küldetése a földön, ez a dolga a világon.

Szeretem a szavakat, legjobban persze az anyanyelvemen kimondottakat, leírtakat, de szívesen elajándékozom őket. A szavak is szeretnek engem és visszatérnek hozzám: ha fényesek voltak, még fényesebben, ha homályosak voltak, akkor sötétben, ha élesek még élesebben, fájdalmat okozva. Ezért aztán úgy gondolom, a szavakat, a szavainkat nem szabad soha hányá-vetn eldobálni, csak számlálgatni szabad, tisztelettel pergetni őket, mint a rózsafüzér gyöngyszemeit.

- Kiket tart a magyar szó nagy művészeinek, mestereinek? Kik a példaképei?

- Két nevet emelnék ki a sok közül: Kosztolányi Dezső és Gellért Sándor nevét. Soha meg nem unom Kosztolányi Dezsőnek a magyar nyelvről írt tömör, tartalmas és találó cikkeit, amelyek olykor a nevető kajánságot is felébresztik bennem, főleg ha mai újságírásunk és tévényelvünk szomorú eszköztelenséget, görcsös irodalmiaszkodást, sikerületlen pátozást figyelem. Vigasztaló legyen, hogy ilyen volt már Kosztolányi idejében is? Hát hiába írta a cikkei? "Két magyar stílust ismerünk - írja 1913-ban az újságírás nyelvéről - az egyik a prédikáció, a másik a pohárköszöntő. Kenetes frázisokat kennek a papírra vagy a semmiséget színes és poros papírosrózsákkal koszorúzzák." Kosztolányi több mint 20 évig ontotta nyelvészeti és irodalomesztétikai közléseit a legkülönbözőbb

újságok hasábjain. Tőle tanultam, hogy képességeim szerint megszabaduljak az írókat fenyegető mindenkori sznobizmustól. "Minden műfaj jogosult - írja valahol - kivéve az unalmast."

Gellért Sándorral mindössze négyszer találkoztam személyesen. Soha senkit nem hallottam még olyan szenvedélyes rajongással beszélni a magyar nyelvről, mint őt. Addig is tudtam, hogy minden nyelvnek sajátos zenéje van, mégis tőle hallottam először (és talán utoljára is) az élő magyar nyelvű beszéd gyönyörű lüktetését, amelybe nem csak a nyelv ritmusa, jelentése, hanem egy csodálatos egyéniség szelleme is beleolvad. Tőle tanultam meg, tehát, a nyelv - a tájnyelvet is beleértve sőt egyenlő társként beleolvastva az irodalmi nyelvbe - cicomázatlan és célratörő egyszerűségének szépségét. Bár nem tartozik a tárgyhoz, kikívánczok belőlem az a megdöbbenés, hogy az Új Magyar Irodalmi Lexikonban hiába keresem a nevét. Csak remélni merem, hogy a szerkesztők nem akarattal hagyták ki.

- Nem túl régen kezdte meg működését a csíkszeredai, illetve budapesti Pallas - Akadémia Könyvkiadó. Mint e szellemi műhely vezető beosztású szerkesztője szíveskedjék bemutatni a könyvkiadót.

- Tisztelettel ki kell javítanom a kérdésben rejlő pontatlanságot: a Pallas - Akadémia csíkszeredai kiadó. A tévedés onnan adódhat, hogy a terjesztő valóban román-magyar vegyes vállalat és a könyveinket - a szebb külsőért Budapesten nyomtatjuk.

Anélkül, hogy a kérdező jóhiszeműségét sérteném, azt is legalább részben tagadnom kell, hogy a "szellemi, műhely vezető beosztású szerkesztője" volnék. Bár szép, mégis talán egy kicsit nagyképu lenne erre az egyértelmű igenlő válasz. Egyelőre ugyanis arról van szó, hogy a Bukaresti Művelődési Minisztérium által kiadott kiadói jogosítvány (atestat) szerint kiadói tanácsos vagyok, egyszerűbben: szerkesztő. Beszélhetnék ezzel kapcsolatosan nagy tervekről, világgraszoló művek megjelentetéséről, én most mégis arról szólnék, amiről ritkán emlékeznek meg a szerkesztők: azokról a kéziratokról, amelyek soha nem jelenhetnek meg, mert annyira nem ütnek a közmegegyezéses színvonalat vagy ütnek ugyan, de a kiadó mégsem engedheti meg magának a kiadással járó anyagi kockázatot és veszteséget. Rengeteg az ilyen jellegű kézirat és én legszívesebben mindet megjelentetném legalább 10-20 példányban... hadd ossza szét a büszke szerző a rokonai és ismerősei körében akik őt biztosan elolvassák, akiknek ő fontos, százszor fontosabb, mint x, y, z élő, halott klasszikus. Tudom, hogy az ilyen kijelentéstől egy rendes irodalmár ideges lesz (azért is mondom!) de legtöbbször, sajnos, ezzel az "idegességgel" nem az irodalom iránti tiszteletüket fejezik ki, hanem abbéli mérgüket leplezik, hogy ezek helyett ("a szemét helyett") az ő műveik kellene megjelenjenek. A Háború és béke nagyságán mit sem csökkent Pityi Palkó nyomtatásában megjelent kisregénye. Szerintem nem egy amatőr munka esetleges kinyomtatásával követjük el a legnagyobb merényletet az irodalom ellen, hanem azzal a közönnyel vagy lenézéssel egyik irányba (ahol az olvasók is vannak!) és a dícszomjas nagyratöréssel a másik irányba ahol mi vagyunk és amivel önmagunkat szemléljük. És persze, közönyös képmutatással azt állítjuk, hogy az olvasó érdekében történik, az ő ízlését védjük - mindig csak másoktól, magunktól soha. Veszélyes vizekre tévedtem, könnyen megvádolhatnak azzal, hogy felpártolom a dilettantizmust. Elemezhetem aztán vég nélkül a profi, amatőr, dilettáns közötti különbséget. Úgy is az fog történni, hogy akinek pénze van, az a saját költségén megjelenteti a művét, ettől nem lesz sem író, sem költő, de a maga részéről évekre biztosítja a karácsonyi ajándékot szerettei számára. Mindezen azért a tanulságért is elgondolkodom néha, hogy ne felejtsem el, az igazi profi nem

a maga vagy a mások véleménye miatt az, hanem azért is igazvalódi, mert emberként szakmai magabiztosság jellemzi, nem fél sem a nálánál "kisebektől", sem a "nagyobbaktól", szakmájának titkait nem eltitkolja, hanem megosztja másokkal... sokan vannak az elhivatottak, kevesen a még elhivatottabbak.

Szerkesztőként természetesen az előbb vázolt elfogulatlan jóindulatom egy-egy biztató, vigasztaló levél írásáig terjed. Azt tapasztalom, hogy ez is nagy dolog, mert az erre kapott újabb levél, immár mellékelt kézirat nélkül, többnyire igazolja, hogy a szerző számára az írói babérok elnyerése reális távolba került ugyan, de megmaradt, vagy helyette életre kelt emberi magbecsülés és megerősödött irodalom-szeretete. Nekem ez is sikerélmény, mert nem egy dühöngő vagy haragos vesztet szenvedtem az irodalmi próbálkozások porondjára, hanem egy olyan olvasót, az irodalomnak, aki a személyesen szerzett benyomásai árán vett belépőjegyet az írói-olvasói birodalom sokszínű világába. Írókról beszélünk és közben megfedekezünk az olvasókról! Nem merünk vagy nem akarunk szembenézni, illetve esztétikai (lásd: értékteremtés, értékmegőrzés!) magyarázatok mögé bújunk, ahelyett, hogy legalább néha ráfigyelnénk arra is, hogy megvásárolják-e a könyvet a szerző baráti körén kívül eső olvasók is, mond-e valamit a számukra, ami bár egy fél lépés erejéig eligazítja őket a világban.

Végül bocsánatot szeretnék kérni a kérdezőtől, hogy nem sorolom fel a Pallas-Akadémia Kiadó által megjelentetett könyveket. A reklámok megteszik helyettem. Van olyan közöttük, amelyet én szerkesztettem vagy véleményeztem, előkészítettem kiadásra. Egyért meg is harcoltam (remélem lesz még ilyen!), mert ismeretlen név lévén, nem lelkesedtek érte. Erről jut eszembe, hogy a tegnap az áprilisi budapesti könyvvásáron, amint a tévéből hallottam, egy budapesti könyves ember szájából az a meghökkentő kijelentés hangzott el, hogy a terjesztést megnehezíti az a tény, hogy a kiadók nem az ismert, nagy neveket, hanem túl sok, nagyon sok elsőkönyves íróat adnak ki. Vajon ez a könyves ember annyira sznob, hogy bizonyos neveknel lezártnak tekinti a magyar irodalmat?! Azok a bizonyos ismert, nagy nevek is voltak botladozó kezdők, elsőkönyvesek!

Ehhez fűződik, erre válaszul Puskintól kölcsönzött szerkesztői jelmondatom, amelyet itt végzetül elárulok: "Glóriát őrzik a dalaik, míg a földnek költője bár csak egy is él." - írta, én ezt így parafrázálom: az irodalom mindaddig marad fenn, míg még valaki egy könyvet ír, míg valaki még egy könyvet elolvas.

Egy rendhagyó pálya története

— Beszélgetés Nagy Olgával —

- Nagy Olgát nehéz besorolni, hiszen volt újságíró, írt meséket és ifjúsági regényeket, tudományos munkákat. Ön minnek tartja magát: újságírónak-e vagy néprajzkutatónak?

- Ha abból indulok ki, hogy tizenkét könyvet írtam, melyek az irodalmat képviselik, továbbá, hogy az 1960-as évektől tagja is vagyok az Írószövetségnek, azt mondhatom: író is vagyok. De nemcsak emiatt, hanem ezeket a könyveket nagy szenvedéllyel és örömmel írtam. Másfelől, kutatóként húsz könyvet írtam, melyek közül hat elméleti könyv, a többi hiteles, magnetofon szallagról lejegyzett népi próza. Ha az arányokat nézem, akkor főleg néprajzkutatónak kellene magam tartani, hiszen valójában 1953-tól mostanáig nem szüntem meg néprajzi vizsgálatot végezni. Persze, meg kell mondanom: majd mindegyik könyvem valamiképpen rendhagyó volt.

- Hogyan kezdődött?

- 1940-től '52-ig - amikor is bekerültem az *Utunk*hoz - falusi tanítónő voltam, s - nem mellékesen - négy gyermek anyja. Ugyanis 1941-46 között négy gyermekem született. Ebben az időszakban az anyaság meg a tanítóskodás mellett még elvégeztem a Bolyai egyetemen, mint amolyan "mezeiző" hallgató, a magyar nyelv és irodalom főszakot és néprajzszakot. Életemben mindig a véletlenek szóltak bele. Vagy tán a gondviselés? Én mégis ez utóbira szavazok. Ha ugyanis már tizenhat éves koromban végzek - mint amatőr - néprajzi gyűjtést: ha ezt az anyagot a negyvenes években nem küldöm el a Néprajzi Múzeum Adattárába, akkor Gunda Béla professzor, a Bolyai egyetem Néprajz Tanszékének vezetője nem keres fel engem Széken, s nem ajánlja fel, hogy végezzem el az egyetemet. Akkor pedig - és íme itt a gondviselés! - nem kerülök majd jóval később, 1958-ban a még Jagamas János vezetett kolozsvári Folklor Intézetbe.

- Beszéljünk az újságírásról. Ez is véletlen vagy a gondviselés műve volt?

- Azt hiszem, igen. Ugyanis máig nem értett íráskényszernek engedelmeskedve küldtem cikket az *Utunk*ba és a *Dolgozó Nő*nek. Valójában ezek amolyan élménybeszámolók voltak tanítványaim, valamint a felnőttek között végzett munkámról. Több ilyen cikket is írtam, mikor egy szép napon, 1951 táján levelet kaptam a kedves Látó Annától, a *Dolgozó Nő* főszerkesztőjétől, hogy írjam meg az önéletrajzomat, mert felvenne munkatársnak.

Nos, sosem jutott volna eszembe, hogy megpályázzam, hiszen mindig is falun kívántam élni: a gyermekek meg a tanítás mellett egy-egy "meglopott" órában ismertem meg Győri Klárát, s ez úgy lenyűgözött, hogy elkezdtem feljegyezni meséit, tréfáit. Ha mégis megpályáztam a *Dolgozó Nő*nél a munkatársi posztot, amiatt volt, mert kifelé állt a tanügyből a szekerem rúdja. Ha jól meggondolom, pályaváltásom minden új szakasza valami ilyesimből következett. Én mindenütt igen szorgalmas voltam, és egyben az volt a rögeszmém, hogy nem szabad túrni, hogy megalázzanak: egyben pedig a "kontra szelekció" jóvoltából odatett igazgatónak nem tűrhettem, hogy megalázzanak. Így fogadtam el a lapnál az állást, jöllehet - s itt megint a sors keze vagy valójában a kommunista háttér szólt bele - a Demokrata Nőbizottság bukaresti vezetősége elborzadva olvasta önéletrajzomat, melyből az derült ki, hogy a nagy családban, beleértve rokonokat, testvéreket, szülőket stb. egyetlen párttag sem adódott. Nem szólva arról, hogy férjem, bátyám és sógorom református papok voltak.

És a sors keze: Látó Anna elpanaszolta ezt Gáll Ernőnek, aki vállalta a kockázatot, és felvett. Egy éven át voltam az *Utunk* munkatársa, s aztán, már áthelyezéssel, átmehettem a *Dolgozó Nő*höz.

- Ezt a szakaszt sietett elfelejteni?

- Talán igen. Valóban nem voltam igazi újságíró alkat: ha elmentem riportútra, akkor nem arra koncentráltam, amire vérbeli újságíró, hogy színes impressziókat gyűjtsék "csodálatos fejlődésünkről", hanem elkezdtek izgatni a háttérben meghúzódó kérdések. Az utolsó riportom arról szólt: miért bontották le a jó udvarfalviak az istállót. Másként szólva: hogyan és miért tagadták meg a lenézett és kicsúfolt falut. Erről mondta Mikó Ervin: "De kedves Olga, hiszen ez nem riport!" - Hát mi? - kérdeztem. "Ez tanulmány".

- Eközben írta meséit, ifjúsági regényeit?

- Nos, ennek is története van. Először meseírással kezdtem. Rájöttem, hogy a népmese - melyet Ortutay Gyula szellemesen egyfajta "karriertörténetnek" nevezett. ("a kondásfiúnak a királyi trónig való karrierje") - úgy éreztem, nem mond semmit a gyermekeknek. Új meséket kell írni, királylány nélkül, nem a kommunista rendszer miatt, hanem azért, hogy hasznosítsuk a

mesé jelképeit: elgondolkoztassuk a gyermekeket arról, hogy van irgalom a világon: a törött szárnyú madarat, a kis egeret, a szárazra vetett halat segítő hős jelképezheti a kisemmizett mellett való kiállást. Aztán van jó és gonosz a világon, és választanunk kell stb. Összesen hét meséskönyvem jelent meg idáig, s még van két kiadatlan mesekötet.

Így és emiatt fogtam bele tehát a meseírásba. Amikor elkezdtem, magam is meglepődtem zabolátlan fantáziámon: mert az eltervezett egyetlen meséből egyfajta "meseregény" lett. A szereplők ugyanis kiléptek az általam elgondolt keretből, s megindultak a maguk külön meséi útján. Ilyen meseregényt már három írtam, s még kettő kiadásra vár.

- De hogyan tért át a regényírásra?

- Ennek a következő története, sezenyben újból bizonyítja azt, hogy mindig a véletlenek szöttek bele az életembe és munkálkodásomba. Miközben meséskönyveimet szállítottam a szerkesztőségnek, azzal szórakoztattam őket: milyen erősen különbözik négy gyermekem temperamentum-, természet stb. dolgában, s ez milyen kedves konfliktusokat teremt a családban. Ekkor jutott eszébe Dáné Tibornak, a kiadó felelősének: mi lenne, ha írnék a gyermekeim élményei alapján ifjúsági regényt? - Regényt? - csodálkoztam. - De hiszen nem vagyok író!

Olyan ifjúsági könyvekre van szükségünk, melyben a kamasz vagy ifjú önmagára ismer, gondolkodásra kényszerül. Szembetalálja magát erkölcsi problémákkal. Rákényszerül arra, hogy válasszon: mit lehet és mit nem lehet tenni? Mi a becsület? Az ifjúkori szerelem? A barátság? stb.

Valljam be, ez az indoklás tetszett nekem. Hiszen magam is úgy gondoltam, hogy gyermekeink csupán "proletár erkölcs" találkoztak. Így határoztam el, hogy gyermekeim, valamint barátaik sajátos konfliktusait, vívódásait megírjam. Így született meg a *Lányok a bentlakásban* (1960-ban), mert néhány évig, épp az újságírás miatt, gyermekeim internátusba kerültek. Rá két évre aztán már megjelent *Szidi* címen a folytatás (1962-ben). Ebben már az ifjúság problémáit írtam meg: Szidi lányom ugyanis színre készült, s a készülődéssel járó vívódásokat írtam meg.

Aztán, két-három évi szünet után már nem tudtam nem megírni a következőket: a *Vadvizek* és a *Madár kék mezőben* című munkáimat. (Előbbi 1965-ben, utóbbi 1968-ban jelent meg.)

- Hadd kérdezzem meg: nem volt-e más indítéka is a továbbírásnak, a - mondjuk így - folytatásnak?

- Valóban volt. Ezek a könyvek olyan népszerűsége tettek szert, hogy ebben az időben számos helyre hívtak iskolákban találkozókra. Két kedves, anekdotába illő emléket idézek fel. Az egyik: kedves barátnőm, volt iskolatársam, a régi Osváth Sári magyar szakos tanárnő észrevette, hogy az osztály nagy része olvasta a *Vadvizek* et. (Ez egy kamaszfürdő, Laciról szól, drága gyermekemről, aki 1981-ben baleset áldozata lett.) Nos, iratott egy rögtönzést: "Mit jelentett neked a *Vadvizek*?" - valami ilyesféle címmel. Az egyik tanuló - többek között - ezt írta: "Laci, az én vagyok!"

A másik hasonló kedves emlék: Sepsiszentgyörgyön jártam, s bár már nem voltam újságíró, olykor-olykor mégis írtam egy-egy riportot, miközben a környéken néprajzi gyűjtést is folytattam. Nos, bent vagyok a Míró kollégium tanári szobájában, mikor egy kislány (talán VIII. vagy IX. osztályos?) bejön, s elmondja: "A tanárnéni kéreti az író nénit, tessék bejönni az osztályba". Én persze bemegyek, s mit látok: egy gyermek fel van állítva. A tanárnő akkor azt kérdi a gyermektől: "Na, most mondd el szépen, miért állítottalak fel!" - Azért - feleli a gyermek -, mert az óra a pad alatt a *Vadvizek* et olvastam." - És -

kérdi tovább a tanárnő - miért olvasol órán? - Azért - hangzik a felelet -, mert csak két napra kaptam a könyvet kölcsön.

Így derült ki, hogy az osztályban kézzől kézre járt a könyv, s "záros" határidőn belül kellett elolvasni.

Hadd mondjam meg el kedves élményemet: Ifjúsági munkáim arra készítették Nagy Istvánt, az író, hogy azzal "tiszteljen meg", hogy a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben írjon ezekről az ifjúsági regényeimről. No nem azért, hogy megdicsérjen, hanem azért, hogy keményen megbírálja - nem is engem - hanem a Kiadót, amely ilyen könyveket ad ki, melyekben azok a bizonyos gyermekhősök ugyancsak nem hősök: tele vannak hibákkal. Hát milyen példát mutatnak e könyvek? - ez volt a cikk "eszmei mondanivalója" (ahogyan akkor neveztük).

- Akkor hát hogyan határozta el magát arra, hogy később inkább a tudománnyal foglalkozzék? Hiszen itthon is - különösen az utóbbi évtizedekben - már inkább mint kutató tartják számon. Másként szólva: az újságírás után hogyan került sor arra, hogy tudományos kutató legyen?

- A döntő újból egy kényszerítő körülmény volt. Az újságtól el kellett mennem. Ennek is története van. Kolozsváron 1956-ban, a magyarországi események hatására egy értelmiségi találkozózt rendeztek, amelyen maga Fazakas János meg Miron Constantinescu elvtársak is részt vettek. A találkozó valójában csapda volt: azt kellett kifürkészni: mi van a magyar értelmiségiek lelkében. "Csak őszintén, elvtársak, mindent mondjanak el. Hisz azért gyűltünk össze!" Nos, hát másokkal egyetemben én is elmondtam a magamét. Egy kis élménybeszámolófélélt tartottam azzal kapcsolatos, mi történik mostanság a falvakban.

A beszámolót Fazakas elvtárs félbeszakította: "Nagy elvtársnő, ha kiszállásai során semmi jót nem látott és nem tapasztalt, mivel magyarázza a mi csodálatos fejlődésünket?" Mire én: "Ha jól értettem, Önök azért hívtak ide, hogy meghalgassák azt, amit nem írunk meg, - mert nem írhatunk meg az újságban." Az eredmény: Miron Constantinescu elvtárs három hónapon át sorozatosan hívta fel a szerkesztőséget: "Még mindig ott van ez a Nagy Olga?"

Így hát a szerkesztőség "bizalmas" tanácsára magam kértem a felmentést, s így leírtam a Folklór Intézet munkatársa. S mert meggyőződése az, hogy legfőbb erkölcsi törvény a jól és érteően végzett munka, így hát nekiveselkedtem a néprajzi vizsgálat rejtjelmeinek kifürkészésén.

Bár azóta is itt-ott írtam irodalmi munkát: különböző valomásokokat, visszaemlékezéseket, ettől kezdve megszakítás nélkül máig azt a bizonyos húsz munkámat írtam: ebből több, tudományos igénnyel megírt mesemondográfiát, egyetlen mesemondó munkáit a azok elemzését: majd több elméleti munkát is.

- Akkor hát mégiscsak tekintsem úgy, hogy a tudományos munkái jelentették az elsőbbséget, a többi inkább csak amolyan "kalandozás" volt az irodalom területére? Másként szólva: elsősorban tudományos kutatónak tartja magát? Pályájában ez a fontosabb, ez az elsődleges?

- Csodálkozni fog, ha azt mondom: életem során az irodalom többszörösen is befolyásolt. Alkatom szerint inkább az irodalomhoz tartozom. S ez még a tudományos munkáimban is meghatározott. Valójában már régen felismertem: munkáim nem szigorúan vett tudományos művek: inkább esszék. Mintegy mentegetőzésképpen például ezt írtam a *Tálos és Pegázus* "Utóhang"-jában: "...valamiképpen mentegetőzni kívánok. Miért? Talán a nem tudósi hangnemért? Az itt-ott személyes hangért? Ez bizony elég sebezhető pont a tudományos megítélés szempontjából. De hiszen nem tudós mű ez! Nem kimért, nem szigorú, nem objektív, inkább vallomás."

— Beszélgetés Ráduly Jánossal —

Idéztem e vallomásszerű sorokat, mert úgy éreztem - majd minden munkám kapcsán leírhatnám. Műfajom az esszé, mely egy oldottabb, szubjektívebb feldolgozási lehetőséget kínál. Aztán ne feledjük: egy-két kötet kivételével, az esztétikumról, a szerelemről írtam esszé szerű vallomást. Vagy egyfajta élménybeszámolóként megírtam az 1994-ben megjelent *Barangolásaim varázslatos tájban* című kötetemet.

Hosszú, több mint félévszázados pályafutásom során a szakma nem nagyon kényeztetett el, nem is tartottak igazi tudósnak. Hát nem is voltam az! Viszont könyveim kapcsán - néhány tudósi recenziótól eltekintve - sokkal többen figyeltek rám a nem néprajzosok: irodalomárok, pszichológusok, szociológusok is írtak már rólam.

Mondjam azt is, hogy abban a törekvésben, hogy ne a szakma, de a szélesebb olvasóközönség számára is tudjak közvetíteni egy-egy gondolatot, valójában Főja Géza nevelt, aki élete utolsó esztendeiben, 1972-1978 között hatvan levelet írt nekem, gyönyörű kis mikro-esszéket, amelyekben arra buzdított, sőt nevelt, hogy a folklórról valójában nem szabad száraz módon írni. Minthogy a művészetről sem lenne szabad hideg teóriákat fabrikálni. (E levelek *Egy barátság története*. Főja Géza levelei címen kiadásra várnak.) Így alakult ki bennem az, hogy az esszé az én műfajom, és most már így írok. Legutolsó két könyvem is, *Barangolásaim varázslatos tájban*, *Népi változatok szerelemre és házasságra*, amelyek az *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó* nál jelentek meg, szintén esszéeknek tekinthetők.

Ugyanakkor örömmel vettem tudomásul, hogy a kitűnő néprajztudós Ráduly János már nem vetette ezt a szememre, amikor például a cigányokról készült könyvemről frissen kritikát írt. (Megjelent a *Székely Útkereső* 1995. 1-2-3. számában.) Bevallom: ezt elégtétellel írom le, hiszen ez engem igazol abban a tekintetben, hogy valójában az esszé műfaját választottam. Kötetem kapcsán ezt írja: "Nagy Olga tehát meglepően szép és eredeti gondolatokban gazdag könyvet írt. Olvasmányos, könnyed stílusa magával ragad, okfejtése pedig meggyőző. Mondatainak szárnya nőtt, ott izzik mindenikben az önkítárgulkozó egyéniség belső tüze. Jó is, hogy nem próbálta megzabolázni ezt a lobogást..."

- Beszéljünk talán a frissen megjelent könyvekről!

- Szívesen. Elképzelteti, mit jelentett számomra a több mint évtizedes agyonhallgatás után az itthoni megjelenés! (S ez még akkor is így van, ha eközben Budapesten éppen tizenegy kötetem jelent meg!) Ezt a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadónak köszönhetem, személy szerint Beke Sándor igazgatónak, aki mint *Székely Útkereső* c. irodalmi és művelődési folyóirat munkatársát arra biztatott, hogy kötetekkel is próbálkozzam, hiszen amikor ezt a két kötetet benyújtottam, még másik hárommal együtt, akkor éppen tíz kiadatlan kéziratom volt birtokomban. Valójában, amióta vele dolgoztam, értettem meg igazán: mit is jelent a vállalkozó szellem: a beadott könyveket el is olvasta. S bár a pályázat kapcsán a kolozsvári ún. "szelektáló bizottságon" e kötetek nem mentek át, a Budapesti Magyar Művelődési és Köznevelési Minisztérium nagylelkű támogatásának köszönhetően megjelenhettek.

Úgyhogy én őszintén szorítok ennek a nagyon fiatal könyvkiadónak, és örvendek, hogy néhány év alatt rangos kiadvánnyá nőtte ki magát. Ehhez megvan a legszükségesebb: hozzáértés és ügybuzgóság.

- Búcsúzóul kívánok Nagy Olgának további jó munkát, jó egészséget!

- Köszönöm.

- Mindenekelőtt kérem, beszéljen gyermekkoráról, az indulás előzményeiről...

- Határozottan tudom, hogy az irodalom - s ezen belül a népköltészet, a néphagyomány - iránti vonzalmam már kiskorom óta élt bennem. Negyedik osztályos koromban egész füzetnyi elbeszélő költeményt írtam, *A kis Károlyka* címmel, amelyben Vass Károly barátom elkövetett csínjait sorjázta el, tizenkettes sorokban. A népdalokat édesanyám közvetítette felém. Sokat énekelt és kitérően szavalt. A Kriza János-gyűjtötte Kőmíves Kelemenné balladáját én már akkor megtanultam tőle, s betéve tudtam. De szólnom kell a másik irodalmi hatásról is, arról, hogy az író Kovács Györgyben a nagybátyámat tisztelhettem. Csókfalvi (ma Hármasszék, itt nevelkedtem, különben Korondon születtem) otthonunkban a "rozoga, használhatatlan" íróasztal fiókja az ő fiatalkori kézírataival volt tele, no, meg írók, költők leveleivel - hát elképzelhető, hogy micsoda "csemege" volt mindez nekem, a "költői babérokra" vágyakozó suhancnak.

- Mennyiben mélyítette el a középiskola az irodalom iránti érdeklődését?

- Középiskolai tanulmányaimat a marosvásárhelyi Bolyai Gimnáziumban végeztem. Itt tovább "izmosodott" az irodalom iránti fogékonyságom. Tanított a Bolyai-kutató Kozma Béla, a tankönyvíró Bukaresti Erzsébet, és osztályfőnököm volt (betegnyugdíjba vonulásáig) Hajdu Lajos, aki akkoriban az *Igaz Szó* szerkesztésében is részt vett. Szinte hetente igénybe vette "segítségemet": a kezemből nyomta Horváth Imre, Kiss Jenő, Szemlér Ferenc, Horváth István és mások eredeti kézíratait, s úgy kellett felolvasnom a szövegeket, hogy az írásjeleket is "be kellett mondanom", a tanár úr (elvtárs) pedig javított az újragépelte példányokon. Hát ennek tudható be, hogy 1995-ben Szilágyi András, az *Új pásztor* szerzője a *Bolyaiak utódai* című nagyriportjában az *(Utunkban jelent meg)* engem "az iskola háziköltőjének" nevezett. Klára József orosz tanárom pedig az akkori sajtóban is jelezte, hogy a *Tánja* című verset "szinte tökéletesen lefordítottam magyarra". Persze, ezt ő akkor a hazafias nevelés eredményeként értelmezte - ma bizonyára másként fogalmazna. Ugyanebben az időben - bentlakó diákként - rendszeresen gyűjtöttem a dalokat, balladákat: a vidékről odakerült osztálytársaim voltak az adatközlőim.

- Mikor jelent meg első írása?

- Érettségi után nyomban a frissen alakult erdőszentgyörgyi középiskolához kerültem, ahol kezdetben titkár, majd nevelő voltam. Az első írásom ezekben az években, 1959. június 4-én jelent meg a marosvásárhelyi *Vörös Zászlóban*, Népművészeti kiállítás Erdőszentgyörgyön címmel. Néprajzi fogantatású cikkek voltak, én ettől számítottam "pennaforgatói" indulásomat. Közben Kolozsváron a Babes-Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv- és irodalom szakos tanári diplomát szereztem. 1962. szeptember elsején a Maros megyei Kibédre kerültem, azóta itt élek, itt tanítok.

- Mit jelent Kibéd a fiatal Ráduly Jánosnak?

- Kibéd számomra először is a kenyérkereseti lehetőséget jelentette: magyartanárként az iskolában megszerveztem az irodalmi kört, aztán - tanító- és tanártársaim segítségével - a felnőttekből álló Irodalmi Színpadot: így történt, hogy a hetvenes évek második felétől kezdve megfordult nálunk az akkori hazai irodalom képviselőinek színe-java. Másodsorban pedig Kibédnek köszönhetem a könyveimet. Szerencsém volt, ugyan

(Folytatás a 11. oldalon)

A Romániai Magyar Szó- tal ígéret, aki szeretné magát megmutatni, hogy "látva lás-
ELŐSZÓBA pályázata (1993- megmutatni, hogy "látva lás-
1994) arra volt jó, hogy felkelt- sák", ugyanakkor legszíveseb-
ve a fiatalok érdeklődését, ben hallgatna, nehogy a figye- kelykeresztúri Levinschi Szá-
azokból csalogassa elő a műve- vuly Attila sorsa nem csak arra
ket, akik talán még önmaguk előtt ELŐSZÓBASzépen felfedte őket, figyelmeztetett, hogy tehetsége-
is alig merték vállalni az alko- kicsalogatta odújukból a tartoz- inket föl kell karolnunk, ha-
tással járó kint, egyszemélyes kodótehetségeket, most az olvasó nem hogy meg kell tanulnunk
küzdelmeket, az esetleges kudarc- rendelkezőre bocsátja munkái- az ő szemükkel látni a világot.
cot. Tájainkon egyre több az el- kat, hogy felmérhessük: kiből lehet
bizonytalanodott tehetség, fia- holnap mesélő. Sajnos, egyesek-

CSEKE GÁBOR

Magvető

Levinschi Szávuly Attila

TÉLI VARÁZS

A külvárosi kocsmákban kezdődött. Különös hangulata van Velencében a külvárosi kocsmáknak.

Sylkes ült a sarokban, előtte asztal, az asztalon gyertyatartó, benne egy égő gyertyával, két abszintos pohár. - Nálunk mindenki megtalálja a számítását, mondta a légszűrőn szünetelő kocsmáros és köténye sarkával letörölte a kopott, pecsételt asztalt.

Sylkes szemébe húzott kalapja alól révedezve bámult a gyertyalángba. A kocsmáros és a kocsmáros eltűntek, a láng egyszerre kitöltötte egész látóterét, mintha az agyában tódult volna bele a fény: érzékei körül vibráltak és a lángban egy apró nőalakot látott táncolni a vibrálás ütemére.

Azt hitte, hallucinál, és egy pillanatra lehunyta a szemét. Mikor kinyitotta, a láng normális méretűre zsugorodott, ám a nőalak továbbra is ott volt benne. Akkor Sylkes megijedt, lopva körülnézett, majd be sem fejezve abszintjét kisietett a kocsmából. A következő alkalommal máshová tért be, a sikátorok legtávolabbi zugába, ahol szinte szóról szóra megisméltődött a jelenet. Sylkes most már igazán megrémült, pénzdarabot dobott az asztalra és meg sem állt hazáig. Odahaza gyertyákat kotort elő, meggyújtotta, majd leült velük szemben és várt. Az óra lassan elűtötte a nyolcat, kilencet. Tíz. Nem történt semmi.

Ám másnap, mikor begyújtott az öreg kandallóba, és a hosszú hasábokba belekapó kékes lángokat figyelte, hirtelen megmerevedett. Az apróska nőalak és a hosszú hasábokba belekapó kékes lángokat figyelte, hirtelen megmerevedett. Az apróska nőalak ott volt a fahasáb tetején. Mozgott. Vonaglott. Élt. Sylkes megfagyott bensővel nézte. Aztán lassan felengedett. A következő napokban nem mozdult el a kandalló elől. Arcára torz, fantasztikus árnyakat vontak a fények. A lángokban ott vibrált a már ismerős nőalak.

Sylkes forró teát ivott, szamovárból, sajtos pirítós kenyérrel, és egyre megbűvöltebben nézte a nőalakot. A szamováról és a forró teáról a széles orosz puszták, a trojkás, csilingelő szentpétervári éjszakák és a Matruska babák jutottak eszébe. A szobában sötét volt. Sylkes egy öreg hintaszékben ült, és csak bámult, bámult a lángokba. A látomás mindinkább rabul ejtette. Már nem járt baráti társaságba, ezért egy nap a barátai jöttek el őhozzá. Sylkes zavarba jött, hangosan, ágálva magyarázott valamit, a barátok meglepődtek, egyikük azt mondta, még felkeresi, most fekiúdjön le, mert lázas, így egy pohár jó

meleg bort, majd magához tér és minden elmúlik. De Sylkes már nem tudott szabadulni a lángokban megbűvó látomástól. Egyre kevesebbet járt ki: Álmában a nőalak embernyi magasságúvá nőtt, kilépett a tűzből, megérintette őt és elheveredett az oldalán. Úgy tűnt, mintha egy régen volt történet emléke kísértene, a történet töredékei térnének vissza, végtelen téren és időn keresztül: az apró nőalak mozgása a lángokban egyre inkább a párját vesztett madár szomorú, elkeseredett csapkodására emlékeztetett.

Egyik este Sylkes az ablak előtt állt. Lehavazott. A nagy, nedves hópelyheket figyelte, amelyek megragadtak, tömött kupacokba gyűltek a lámpavasakon. Nemrég Ben Johnsonról, a híres angol költőről olvasott valamit, aki egy alkalommal olyan túlfeszített állapotba jutott, hogy este, lábmossá közben arra lett figyelmes: nagylábujján punok és rómaiak csatáznak: Hannibál elefántjai épp átkeltek az Alpokon. Akkor, épp úgy, mint legelőször, megrémült, hogy talán elmebeteg, doktorra van szüksége, ám később egyre jobban megerősödött hitében, hogy ami történik, nem véletlen, az arc pedig, a test, ami a lángokban megjelent, egyre ismerősebbnek tűnt számára. Most már az utcán is egyre ritkábban járt ki, mert azt kockáztatta, hogy az utcai lámpások gázgőjének vagy a gondolák lámpásainak lángjában bármelyik percben feltűnik a látomás, a környező reális világ pedig megszűnik számára. Állandóan szemébe húzott kalappal haladt: egy konflis majdnem halálra gázolta.

A tél vége felé Sylkest megkereste a barátja. Sylkes kapkodva beszélt, gyorsan, szavaival szemlátomást messze lemaradt száguldó gondolataitól, máskor lelassult, nem találta a szavakat, akadozott. Barátja aggódott, egyáltalán nem tartotta természetesnek az esetet: Sylkes egyszerre felugrott, csizmát rántott és kabátot.

- Jöjj velem - mondta. - Elviszlek egy helyre. Hinned kell, és akkor meglátod, hogy igazam van. Hinned kell - mindegyre ezt hajtogatta.

A csipős februári szél az arcukba vágott, amint kifordultak a kapun. Sylkes gyors, lendületes léptekkel a sikátorok felé tartott. Egy pillanatra sem állt meg. Barátja állig beburkolózva követte, bár alig bírt lépést tartani vele.

Sylkes betért az egyik lerobbant, rossz hírű kocsmába. A sarokban lévő asztalhoz ment és két pohár abszintot rendelt. A gyertyatartóban ott égett, imbolgó lánggal a gyertya. Fénye torzuló árnyékot vetett a szeszű falra.

- Figyelj - mondta Sylkes fojtottan. - Ül le. Nézz bele a lángba. Nem, ne úgy... Csak bámuljál. Tégy úgy mintha megszűnne a körülötted levő világ. Ne gondolj semmire. Mosd ki az agyad. Csak a láng létezik... Mit látsz?

- Semmit.

- Semmit? Az nem lehet.

Sylkes tisztán látta a lángban az apró nőalakot.

Egyszer csak előrehajolt. A nő bal melle fölött-leheletnyi, szemmel alig kivehető kis pontot vett észre. Anyajegy.

- Natasa - mondta határtalan izgalommal. - Natasa... Behavazott Oroszország arcú Natasa. Hív. Engem hív. Hangjában végtelen gyöngédség bújkált.

Megrázkodott.

- Nézd... nézd csak. Neked is látnod kell! - mondta szinte kiállva.

Hirtelen észbekapott. Körülnézett.

Senki nem volt mellette. Az asztalon érintetlenül állt a két abszintós pohár. A kocsmáros a pultot törülgette. Furcsán nézett rá.

Sylkes összehúzódott, egész belseje remegett: majdhogyanem elsíkította magát.

A kocsmáros közelebb lépett.

- Segíthetek?

- I...gen...Mondja...ült itt valaki velem, az asztalnál?

Sajnálkozó tekintet szegeződött rá.

- Nem. Sajnos, nem, uram. Ki ült volna, ugyanbiza?

Sylkes mázsás súlyúnak érezte a testét. Felállt, kifizette a két féldecit. Hirtelen megfordult.

- Lát valamit a gyertya lángjában? - kérdezte feszült hangon.

A kocsmáros odanézett.

Egy kanócot. Egy kanóc ég a gyertya lángjában - mondta.

Úgy mondják, legalább is a kocsmáros mesélte később, hogy aznap éjjel Sylkes elhagyta a várost. Egy félreeső helyen egy tisztáson máglyát rakott. Sokáig nézte révületben: beszélt is hozzá. Mikor a lángok a legmagasbbrá hágtak, Sylkes belesétált a tűzbe, hogy Nathalie-val találkozzék.

A kocsmáros mutogatta vendégeinek az asztalt is, a sarokban, amelyik mellett Sylkes ült valamikor.

- Nálunk mindenki megtalálja a számítását - szokta mondogatni.

Néha letöröli az asztallapot a kötényével.

barátnők meg ismerősök. Neki barátnőire, ismerőseinek rá volt szükségük.

A park üres és értelmetlen volt, mint egy komor novemberi délután. A szél kiszabadult a város szorításából és örülten hempergett a padok közt. Talán beteg volt. A lány nem tekintett fel, amikor valaki megbotlott és leesett mellette. Ezek a jelenetek egész napját tönkre tudták tenni, most mégis mosolygott.

Sötétedett. A homályban felfénylett egy nagy, magas ablak, és ő mohón, kíváncsian állt megelőtte. Egy csillárt látott, alatta, az asztalnál egy felnőtt (férfi? nő?) és egy gyerek (gyerek vagy unoka?). Nem álhatott ott sokáig: közeledni hallott valakit. Elrendezte a sálját és betért egy szűk utcába. Mintha sohasem járt volna erre felé.

Eszébe jutott: megígérte, hogy 6-kor ott lesz Leánál. Majd gyorsan vissza a vacsorára. A tegnap utazott el Lea bátyja, vele lenne valami baj? Nem, akkor megmondta volna ott helyben. Beszélni akar valakivel. Lehet, hogy új lemezre tett szert.

Egy kutya elkezdett csaholni. Majd még egy és még egy. Az egész környék visszhangzott tőlük. Az állathangok közé mintha emberi hang is keveredne.

Eszébe jutott: másnapra még le kell másolnia tíz oldalt. Ezek az idegbajos kutyák halálra ugatják egymást, de a gazdáik annyit sem tesznek, hogy kinézzenek az ablakon. Vagy mégis kinéznék? Ott, a kulcslyukon. Vagy a sötét ablakokban.

Lábai. Mintha nem az övéi lennének. Lecövekkelnek két lépésre a férfi lábaitól. Furcsa, hogy milyen forróság lett hirtelen. A férfi himlőhelyes arca is milyen piros, pedig fehérnek kéne lennie itt, a villanyoszlop mellett, a fényben. Sasorrú. A szemei is vörösek.

- Helló! - recsegi. Mosolyogni próbál. Arca összegyűrődik, mintha agyagból volna. - Nincs egy tüzed?

A lányt kirázza a hideg, alig tud felelni, kissé sajnálkozva, kissé bocsánatkérően: - Nincs.

Félszegen mosolyog neveltséges ijedtségén. A férfi vállat von, de nem mozdul helyéről.

- Kár. Ha lenne tüzed, nem bánthanálak.

Bartis Imre

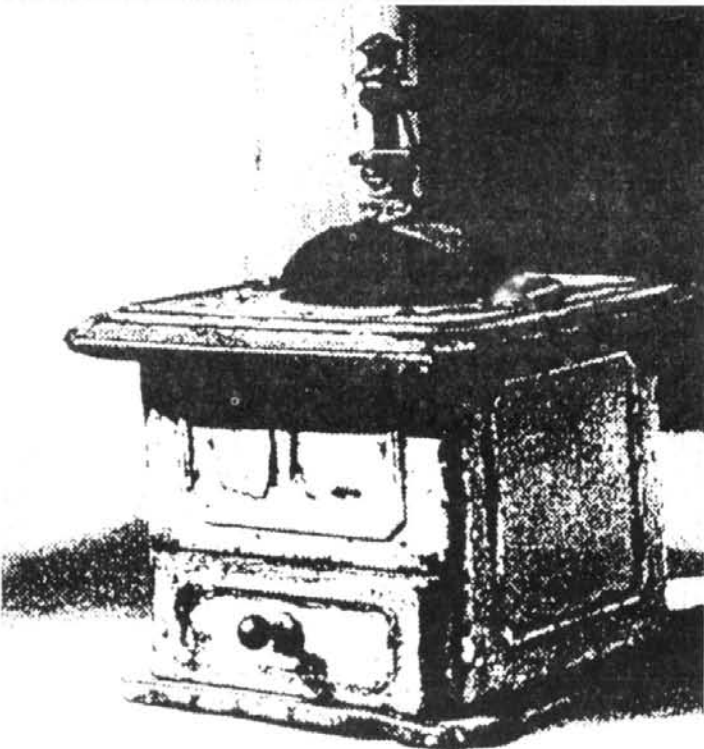
HIDEG

Komor novemberi délután. Kilépni a hidegbe a langyos izzadságszagú könyvtárból nem a legkellemesebb élmény. Kissé szédült, az olvasástól vagy attól, hogy nem evett semmit ebédre. Maga elé nézett, nehogy elcsússzon, erre beleütközött valakibe a kapuban. Nevetés, káromkodás. Már régóta nem vette szívre az ilyesmit. Tíz éves korától (amikor egy nyolcadikos elverte, mert az öccsét védte) tudta, hogy semmi előnye nem származik abból, hogy ő lány.

Sietett. Utálta az átmeneti állapotokat, főleg ilyen időben: azt szerette volna, ha nem kéne megtennie az utat hazáig. A könyvtárban elálmosodott és arra vágyott, hogy otthon legyen, az ágyban heverjen, onnan nézve a semmibe kapaszkodó fákat és a hályogszínű eget.

A fagy elvette ettől is a kedvét. Kipirult, kezei ledermedtek, tekintete ide-oda cikázott, tájékozódott: kikerült egy öregasszonyt és átszaladt az úton, pont amikor a stoplámpa pirosra váltott. Sietett, de már nem tudta, miért.

Úgy húzott el az utcán az emberek mellett, mint az életben, figyelembe se véve őket. Nem tudta az utcák nevét és nem jegyezte meg az épületeket, amelyek mellett elhaladt, de tudta, merre van a legrövidebb út hazafelé. Két kikötője volt: az egyetem és a lakás. Egy kicsivel távolabb, a szomszédos házakban

Szücs József Attila: MEGVÁLASZOLATLANUL

MŰTÉT

"Arra várnak, hogy egy
széttépett kertbe
vihessenek minket..." (J.M.)

A piros és zöld fényekkel teli városból hozták ide egy különös reggelen, a kusza álomrongyok és furcsa borzongások városából, hogy végrehajtsák rajta a műtétet. Egy sápadt és ragacsos ágynak adták, amely körülölelte fehér rácsaival és halottsapadtta tette, szinte magába szívta, és hosszú éjszakákon át makacsul és némán örködött fölötte, megvédve őt a körülötte lévők tekintetétől.

Nem ismerte őket. Csak annyit tudott róluk, hogy itt voltak, amikor őt idehozták. Látszólag nem vettek tudomást róla, nap-hosszat céltalanul botladoztak ide-oda a teremben. De nem érezte magát biztonságban, gyanakvó természete ellenséges szándékot vélt felfedezni bennük. Rútak voltak és esetlenek, s mintha vártak volna valamire. Féltek tőlük. Nem tudta, miért. Talán a kifejezéstelen arcuktól és tekintetüktől, talán az egyformaságuktól. Egy délután álmából felriadva (azon a délután non megfélemezte az elővigyázatosságról és elszundított), felnyűszített a félelemtől és a meglepetéstől: ott voltak mind, szorosan az ágya fölé hajolva, érezte lehetőséget és látta vékony, fehér ujjait, amelyeket feléje nyújtogattak.

A váratlan hangra megmerevedtek. Tétován, riadtan bámultak, s amikor szinte öntudatlanul újra felnyűszított, hátrahőköltek. Kezüket védelmezően emelték maguk elé, tekintetük meglepetést és értetlenséget sugárzott: aztán hátrálni kezdtek (akkor már megállás nélkül nyűszített), valami láthatatlan erő taszította el őket, egyre hátrább, míg a falhoz szorultak. És féltek, igen, látta arcukon a félelmet és a könnyörgést, a szemükkel könnyörögtek neki - soha ilyen gyönyörű szemeket nem látott még - és akkor már nem nyűszított, hanem győzelmesen üvöltött, és látta, hogyan torzul el arcuk, hogyan lapítja szét őket a láthatatlan erő, amikor észrevétlenül minden darabokra törött, és egy olajzöldre festett folyosót pillantott meg, amelyen villámgyorsan tolta őt négy fehérköpenyes alak egy kerek ágyon.

Határtalanul megkönnyebbült. Vége a rémálomnak, most már minden jó lesz, segíteni fognak rajta. Nyugodtan feküdt az ágyon, és szinte mulatott a helyzetén. Milyen furcsa, hogy ennek a folyosónak nem akar vége lenni, pedig nagyon gyorsan haladnak, és egy lelket se látni rajta. És ezek az orvosok is milyen furcsák, nem látom az arcukat, egyikük se néz rám, és csak most veszem észre, hogy egyszerre lépnek, nem is lépkednek rendesen, hanem menetelnek (biztosan tudják, hová), csak úgy csikorog a cipőjük talpa.

Már itt is vagyunk, egy sokarcú lámpa van fölöttem. Nagyon sok a fehér köpenyes, sötét van, és én csak most látom, hogy a padlón apró lények ragyognak és hajladoznak és ugrálnak, szaladgálnak a fehér köpenyesek előtt, akik nem látják őket, rájuk lépnek és kemény cipőjükkel széttűzzák őket, egyre kevesebben maradnak. Isten veletek, lassan mind elpusztultok, kedves kis lények. Most már nem látok semmit, mert kigyúlt a lámpa: de igen, őket látom, akiktől féltem, mind itt vannak, haha, milyen gyönyörűek és méltóságteljesek. Összeviszsa kiabálnak, alig értem szavaikat, és büszkén néznek le rám a magasból (azt hiszem, térdre kellene ereszkednem), és onnan kiáltoznak, hogy szeretet, igen, ezt kiabálják nekem, kíméletlenül és vádlón, hogy szeretet, hahaha, szeretet...

Nagyon nehéz volt az ébredés.

Sápadtan és zihálva, küszködő szemekkel körülnézni (látogatók jöttek), dermedt, reszketeg tagokkal felemelkedni, láto-

gatók jöttek, tétova lassan kibontakozó bizonyosság, igen, látogatók jöttek. Szinte sejtettem, hogy ők lesznek azok - kuncozott magában, amikor megpillantotta őket. Nagyon sokan voltak és leültek az ágya köré.

Hirtelen nagyon elfáradt. Eszébe jutott a piros és zöld fényekkel teli város, a hűvös magány városa, de nagyon távoli volt, vér és undor ragacsos ízét érezte. Végignézett a nyugodt, várakozó arcokon és rájött, hogy most beszélnie kell, hogy ezek mit sem tudnak a városról, nem látják a gyűlöletet a tekintetében, és csak arra várnak, hogy megszólaljon.

Czerják Gyöngyi

A BOHÓC

Ki tudja hányadik éjjel volt már, hogy arra az álomra ébredt. Bohócnak látta magát, aki a színpadon áll, mulattatja a tömeget viccekkel, grimaszokkal, átlátszó kis ártatlan tréfákkal. Bő, gombos nadrágban totyog, bukdácsol félőles cipőkben, cilindere minduntalan leesik, hol nyuszi, hol meg tojás bukkan elő belőle. Kockás zakóján paradicsomfolt, pálcájával vakarja kócháját... És a tömeg hullámszik a nevetéstől, miközben ő izzad a paróka alatt és boldog, hogy sikerült a mutatvány, nagyon boldog. Vizsgaidőszak következett, tanult keményen, miközben minden éjjel megjelent a képzeletbeli színpad és ő fellépett, minden éjjel.

Néha érezte: pattanásig feszülnek az idegei. Ilyenkor elővette a pöttyös inget és felvarrta az ujját, aztán gombokat tett, masnit kötött rá. Napokig járta az üzleteket a megfelelő kockás zakó után. És vett egy igazi csatos-fűzős, fényes, fekete bohóc-cipőt, négy számmal nagyobb, mint amekkora a lába. Bőrdőnye mélyére süllyesztette a kincseket, közben tanult és egyre csak várt, ő maga sem tudta igazán, hogy mire.

Lejártak a vizsgák, a hálóban mindenki felszabadultan nevetgált, zeneszólt és valahonnan előkerült egy üveg meggylikőr. Lázasan tomboltak, ruhákat és címeket csereberéltek, ajándékokat osztogattak egymásnak. Lekerültek a falról a kedvenc poszterek, néhányan találkára készülődtek, mások meg csak üldögéltek és nem akarták elhinni, hogy mindenben túlvannak már.

Parfüm és fogkrém illata szállt a mosdóban, és a folyosón a cementpadlón árválkodott egy szál, a csokortól elmaradt virág.

Bőrdőnjét letette az ajtó előtt. Keze már lendült a kilincs után, aztán meggondolta magát. Végignézett a folyosón, oda lépett a virághoz, megszagolta, rámosolyodott és rátűzte a kockás zakó hajtókájára. "Te vagy a legjobb barátom" - mondta és benyitott.

Félbeszakadt mozdulatok és mindazok várták, hogy folytassák őket, miközben ő középre lépkedett, levette cilinderét és meghajolt. Táncba kezdett az arcára festett bohócare és mondta a vicceket, előadta álma összes mutatványát. Egyre többen és többen jöttek, ellepték az ágyakat és a szobát, egyesek már a szekrény tetején ücsörögtek, mások végigdőltek az ágyon a nevetéstől. Hullámszik a terem, mindenki kacagott, és ő ontotta a vicceket, a mókás dalokat, a sok ártatlan tréfát.

Aztán megállt. Az arcokra kiült a várakozás, felcsattant néhány elkésett kacagás. Állt, nézte őket és szeme előtt elvonult álmai színpada és az ébredések valósága. Lassan magához tért és előmlött rajta a kétségbeesés hulláma. Szeméből kicsordult az első könnyecsepp. És csak sírt a sarokba kuporodva, elgurult cilindere után sem nyújtotta ki a kezét. Zokogása könnyre fakasztotta a körülállókat. Felismerhetetlenné tette arcát a sok festék, kóc parókája elcsúszott égővörös haján.

Csak sírt és nem tudták megvigasztalni.

is előttem többen is megbolygatták népköltészeti kincseinek mélyrétegeit: itt gyűjtött népmeséket a múlt század végén Ősz János, majd a falu fontosabb népdaltípusait és hagyományos táncait Seprődi János szedte csokorba. Még Bartók Bélának is - 1904-1906-ban két kibédi cselédleány Dósa Lidi: Dósa Anna) közvetítette a legelső, lejegyzésre "ítélt" népdalokat. A harmincas években Barabási András foglalkozott a népszokások gyűjtésével. Példaképpen tehát nem volt hiány, inkább azzal viaskodtam, hogy miként lehetne tovább lépni, miként lehetne "kiteljesíteni" az általuk megkezdett munkát. Felismerem - elég idejében - hogy a népköltészeti műfajmonográfiák a jövő, ezért mélyfúrással, tehát vertikális gyűjtőmunkával lehet megvalósítani.

- Milyen felismeréseket hozott ez a felismerés?

- Első önálló kötetem *Kibédi néphalladák* címmel jelent meg, 1975-ben. A könyvben - a cím is utal rá - egyetlen műfajt térképeztem föl, az epikus énekeket: szociografikus módszerekkel kutattam mai életüket, a népi közösségekben játszott szerepüket. A szociológiai vonatkozásokat is rögzítettem, hogyan sajátítják el az énekesek a dalrepertoárt, milyen körülmények között adják elő, miként keletkeznek a változatok (variánsok), mi az oka a töredékes formák létrejöttének stb. Rájöttem, hogy a legrégebbi, a legarchaikusabb balladákat a helyi magyar ajkú cigányok őrzik, sőt, már a munka legelején sikerült fölfednem a néphallada ma ismert egyedüli rituális, tehát szertartáshoz kapcsolódó szerepét, a halottvirrasztóban folyó balladaénekletét. A jelenségről később előadást is tartottam *Magyar folklórhagyományok a kibédi cigányság körében* címmel, amely Szegeden hangzott el a Nemzetközi Magyar Filológia Társaság III. Kongresszusán, 1991-ben. Dolgozatomban így összegeztem: "... autentikus magyar folklórhagyományok gyűjtése közben feledkezhetünk meg a magyarsággal együtt élő "házi", illetve "sátoros" cigányokról, hiszen ők - László Ferenc szép kifejezésével élve - "testvéreink a megtartásban." Nagy Olga kitűnő esszéje (*Barangolásaim varázslatos tájban*, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994) ugyancsak megerősítette fölismeréseim jogosságát. De térjünk vissza a műfajmonográfiák kérdéskörére. Majlát Józsefné Ötvös Sára balladatudását szintén külön kötetben dolgoztam fel: a személyi balladamonográfia 1979-ben látott napvilágot (*Elindul - tam hosszú útra*). Egyike - ha szabad így fogalmaznom - a legtökéletesebb könyveimnek. A műfajmonográfiák sorát gyarapította a *Hold elejti, Nap felkapja* című gyűjteményem is (1990), amelyben 1937 kibédi találós kérdés kapott helyet. De ugyanebbe a vonulatba sorolható be a *Mikor a szolgának telik esztendeje* című könyvem is (1987), amelyben húsz gazdai cseléd vallomását tettem közzé. A könyv annak idején fölborzolta a kedélyeket: volt aki megpróbálta szakmai hozzáértésemet is megkérdőjelezni (ez bántott leginkább!), de az idő jó orvosnak bizonyult. Igazolódott, hogy bizonyos fokig az ultramodern módszerbeli "megújulás" sem mindenható, sőt, egyes vonatkozásokban zsákutcába (is) vezet(het).

- Nem beszélünk eddig még a meséről...

- Eddig hat meséskönyvem jelent meg, mindenik friss gyűjtésből származó kibédi anyagot tartalmaz. A *Hazanéző* 1994-es évfolyamának első számában összesítő tanulmányt közöltem *Kibédi népmesekincse a számadatok tükrében* címmel, amelyből idézünk néhány adatot. Eddig 275 mesét jegyeztem le, ebből a megjelent kötetekben 240 látott napvilágot. A legtöbb anyag a cigányoktól való. Érdekes a megoszlás: 21 magyar adatközlő elmondott 50 mesét, (18,1%), 18 cigány adatközlő pedig elmondott 225 mesét (81,8%). A cigányközösségben ma is mondják, "előadják" a meséket, a népi történeteket, az anek-

dotákat, találós kérdéseket. A magyar mesemondók közül a legtöbb anyag - 14 mese - Mátyus Gy. Ferenctől származik, utána Dósa Sándor és Lukácsi András következik 6-6 mesével. Egészen más helyzet a cigányok esetében. Majlát Józsefné Ötvös Sára 75, Karácsony József pedig 60 mesével gyarapította a kibédi "korpuszt". Szólnom kell arról is, hogy a kötetben megjelent meséket nem szövszerintileg jegyeztem közöltem, hanem nyelviileg egységesítettem őket, anélkül, hogy cselekménymenetüket megváltoztattam volna. Tehát nem újrame-séltem, nem átdolgoztam, hanem mondatról mondatra haladva stilizáltam a szövegeket. Illyés Gyula szellemében jártam el: "Nem megváltoztattam - ellenkezőleg, lényegükben megerősíteni akartam őket." A mesekincs etikai-esztétikai-szociológiai stb. vizsgálatát mellőztem, hiszen Nagy Olga kiváló eredményeket ért el ezen a téren.

- Várható-e újabb népköltészeti gyűjtemény megjelenése?

- Igen, *Szántottam gyeplőgyökeret* címmel népköltészeti tanulmányaimat és adatközléseimet szeretném önálló kötetben megjelentetni, ha lehet, épp az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál. Ezek az anyagok a megjelent könyvek melléktermékeiként születtek meg, de csöppet sem másodrendű jelentőségűek, ugyanis úgy írtam meg őket, hogy az eredeti lejegyzésből származó folklóranyagot is tartalmazzanak. Amolyan kis *jelenségmonográfiák* ezek a dolgozatok.

- Ha jól tudom a szépirodalomhoz sem maradt hűlen...

- Csöppet sem lettem hűlen kamaszkori álmaimhoz: a gyermekversírást és a műfordítást ma is művelem. Első versfordításom és első gyermekversem is 1965-ben jelent meg, önálló fordításkötettel mégis csak 1993-ban jelentkeztem: *Eminescu Estcsillagá-t* (Luceafărul) magyarítottam (a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadó adta ki). Más úton indultam el, mint fordítóelődeim. Markó Béla jegyezte meg az egyik "befejezhetetlen kerekasztal-értekezleten" (lásd Igaz Szó, 1989. június), hogy Eminescu eredeti versei "... sokkal egyszerűbb stílusban, sokkal népiesebb nyelven íródtak", mint ahogy azokat műfordítóink "találták". Áttűtetés-kísérletemben épp erre a nyelvi könnyedségre, az áttetszőbb megfogalmazásra törekedtem. Nyugaton Eminescu kötött verseit teljesen szabadon, sőt, rimtelen formában (is) közlik, mégis sikernek örvendenek... Ugyancsak nagy előszeretettel fordítom Nichita Stănescu-t és Ana Blandianu-t is. 1993-ban az egyik pécsi évkönyvben csokorra való Stănescu-fordításom jelent meg, kétnyelvű (román-magyar) változatban. Külön tanulmányban a költő életpályáját is vázolhattam.

- És végül a rovásírásról...

- A székely (magyar) rovásírás kérdésköréről mindenképpen szólnunk kell. Az első rovásírás-cikkem 1992. február 1-én jelent meg a Népújságban: akkor dehogy gondoltam arra, hogy ez a híradás egy egész cikksorozatnak lesz a nyitánya. Három esztendő alatt közel negyven közleményem látott napvilágot, s ez egymagában is jelzi, hogy a téma teljesen magához láncolt, szervesen beépült életembe, kikerülhetetlenné vált. Elsőként mutathattam be a kibédi lóportató szaru rovásjeleit, a berek keresztúri, a kilyéni templom valamint a szolokmai faedény rovásfeliratait. Néhány - már eddig is ismert - rováslelnek (főleg egyes szavaknak) új olvasatát adtam (konstantinápolyi, székelyderzsi, énlaki stb.), és megfejtettem a nagy szenzációt jelentő vargasi rovásfeliratot. Cikkeimet kötetbe szerkesztettem, *Rovásról őseink* címen jelent meg 1995-ben. Hadd zárjuk ezt az interjút a kötethez írt Bevezető utolsó mondatával, hiszen eljövendő terveimet is sejteti: "Érzem, tudom: a rovásírás iránti érdeklődésem e könyv megjelenése után sem fog lankadni. Szeretném, ha továbbra is az örömszerzés egyik forrása maradna."

A legtöbb embert nagyon érdekli, falujának neve. Tudni szeretné, milyen régi a falu, mikori a falunév első írásos előfordulása, a név eredete, a névadás módja stb. Az alábbiakban, a Homoródmente településneveinek vizsgálatával ezt az érdeklődést óhajtjuk kielégíteni.

A tájat, a táj tagolódását a Hargitából eredős az Oltba ömlő folyó, a Homoród, ennek két ága, a Kis- és Nagy-Homoród határozza meg. Ha a folyó két völgyében meghúzódó falvak neveit akarjuk vizsgálni, akkor tanácsos nem a forrástól, hanem a folyó torkolatából kiindulnunk. Ez a megközelítési mód már csak azért is természetes, mert az a népréteg, mely a folyó-nevet adja, a völgyet a torkolattól a forrás felé haladva veszi birtokba. Így van ez nemcsak a Homoród, hanem Erdély nagyobb folyóinak, a Szamos, a Körös és a Küküllő esetében is. A Szamos két ágának forrásvidéke például több száz kilométerre esik egymástól, s elképzelhetetlen, hogy e két forrásvidéken, egymásról mitsem tudva, a lakosság a folyót egyformán a Szamos névvel illesse. Az viszont természetes, hogy a Tiszába ömlő folyó a torkolat vidékén a Szamos nevet kapja, s a folyó völgyének birtokába vételével egy időben a folyással szembe, felfelé haladva a névadó népcsoport a Désnél két ágra nyíló folyót tapasztalati úton Kis- és Nagy-Szamos néven nevezze meg, a továbbiakban pedig a Gyalunál megint két ágra bomló, itt már csak Szamosként emlegetett Kis-Szamos, ugyancsak tapasztalati úton, Meleg- és Hideg-Szamosként különítse el. Csakis ott, ahol valamely folyóág egymásba ömlik, ott lehet megállapítani, hogy az egyik ág kicsi, a másik ág nagy, hogy az egyik ágának a vize sebes (Sebes-Körös), a másik ágának a vize sötét, azaz fekete (Fekete-Körös), a harmadik világos, azaz fehér (Fehér-Körös). Nem volt ez másként a Homoród esetében sem. A folyó nevét viselő Homoród falunál a folyó két ága egyesül, s a völgyeket a folyó irányával szembe benépesítő lakosság itt tapasztalja, hogy az egyik ág keskenyebb, kisebb, a másik ág szélesebb, nagyobb, és így kapja a két ág a Kis- és Nagy-Homoród nevet, amelyet azután feljebb, a szemléleti alap megszűntével, mindkét esetben pusztán Homoródként emleget.

Hogy a két völgy birtokba vétele torkolattól a forrásvidék irányába történt, azt a településtörténet is igazolja.

Ismeretes, hogy a székelység eredetibb lakóhelye a gyepük védelmében előbb Biharban, lásd a Székelyhíd, Székelytelek helységneveket majd a Királyföldön, még a szászok betelepülése előtt, a mai Szászföld területén volt. Eredeti lakóhelyükről, és arról hogy hogyan és mikor kerültek a székelyek mai lakóhelyükre - a régészet mellett - éppen a névtudomány ad felvilágosítást. A következő településtörténeti lépés az volt, hogy a bihari és a királyföldi székelység a határgyepük áthelyezése után először a "belső" Székelyföldet, a Maros-, illetve a Telegdiszékét (a későbbi Udvarhelyszéket), majd a Sepsí-, Orbai-, Kézdi-, Csík- és Gyergyószéket, azaz a "külső" Székelyföldet is megszállta. A Királyföldről való átköltözésnek 1224 előtt kellett történnie. Az ekkor betelepülő "vendégek", a szászok ugyanis átvették a székelyektől elhagyott terület helyneveinek nagyrészt, illetőleg a székelység több esetben az eredeti lakóhely elnevezéseit magával vitte, s az új környezetben is alkalmazta. Elég megemlítenünk, hogy a kézdi székelység a mai Szászkezd vidékről, az orbai székelység a mai Szászorbotó vidékéről, a sepsi (sebesi) székelység pedig a Sebes folyó, Szászsebes vidékéről való. Az Oltba ömlő Hortobágy folyónevet megtaláljuk nemcsak a Szászföldön, hanem a Biharban is. Hasonló a helyzet a Homoród víznévvel. A székelyföldi Homoródnak szintén megvan a párhuzama Biharban és Szatmárban.

Maga a folyónév - Homoród - magyar közszókból alakult, magyar szemléleten alapuló névadás eredménye. A név a térszínformára utal, a folyómeder alakjával van kapcsolatban. A dombvonulattal szegélyezett folyómeder ugyanis homorú (a

régi magyar nyelvben *homoró*), s a Homoród folyónév ennek a *homoró* melléknévnek -d képzős származéka. A -d képző a földrajzi nevekben igen gyakori (lásd *Bogárd, Borsod, Bükösd, Diód, Érd, Erdőd, Füred, Galambod, Hollód, Kányád, Korond, Parajd* stb.). A folyónév első írásos előfordulása viszonylag kései, csupán 1421-ből való: *Humrud*.

A magyar névadásban igen gyakori, hogy a folyó vagy patak közelségében megtelepült falu felveszi a víz nevét. Következésképp az azonos nevű folyó és település közül rendszerint a víznév szokott elsődleges lenni. Így kapta a folyóról nevét a két folyó, a Kis- és a Nagy-Homoród összefolyásánál fekvő Homoród falu is, melynek neve a magyarból átvett szász alakja fordul elő elsőként egy 1488-ból való írásos emléken: *Homoroden*. A falu ekkor már szász település, mint ahogy a későbbiekben szintén szász falu a két folyóág alsó folyásának első két települése is: *Mirkvásár* és *Kaca*. Nem véletlenül, ugyanis e két falutól északra kelet-nyugati irányba húzódik a Szászföld és Székelyföld határvonala. Úgy tűnhet, a *Mirkvásár* helységnév a már 1138-ban felbukkanó *Mirk* és a 'vásárjogú település' jelentésű *vásár* közszó kapcsolatából alakult. Ám a falunév kései, csak 1733-ból való előfordulása ezt az alakulásmódot kétségessé teszi. E falunak a szász neve mind a magyartól, mind a magyarból átvett *Mircheasa* névtől független: *Streitfort*. Ennek a szász névnek bukkan fel elsőként egy 1448-ból való oklevélben a szász *Sritkfort* változata: a névnek tulajdonképpen

Murádin László

A HOMORÓD MENTÉN...

rtelme: "olyan gázló, amely miatt pörlekedés van". A már említett másik, a későbbiekben szintén szász település, *Kaca* (1575: *Kacza*) neve azzal van összefüggésben, hogy az Árpád-korban a falu magyar lakosai vadmacskaprémmelel adóztak a királynék számára. Ezt tükrözi a falunév korábbi, 1488-ból való szász okleveles adata is: *Katzendorf*, jelentése "Macskafalva".

A továbbiakban haladjunk felfelé a Kis-Homoród mentén. Az első utunkba eső falu *Székelyzsombor*. A falu neve elsődlegesen csupán *Zsombor*, ezt mutatja az 1392-ből való első írásos adata is: *Sombor*. A helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Tudnunk kell, hogy a pusztá, tehát minden toldalék nélküli személynév mint helynév a magyarságnak ősi helynévadási módja, mely még a nomád időkből maradt fenn. Akkor ugyanis - ha valakit kerestek - a személy volt a fontos, nem a folyton változó hely. Ha valaki Zsombor háznépéhez tartozott, akkor Zsombor személye és az éppen akkori szálláshelye után kellett érdeklődni, mert a hozzá tartozó embereket is ott lehetett megtalálni, ahol ő éppen tartzkodott. Ekkor ugyanis még nem voltak helyhez kötött, állandó jellegű, csak mozgó települések. Amikor azután királyi vagy fejedelmi parancsra ezek a mozgó települések helyhez kötődtek, ezt az állandó telepet is a nemzetség fejéről nevezték el. A pusztá személynévi alak mint helynév Közép- és Kelet-Európában magyar nyelvi sajátosság (a románban pl. a személynév mindig *-esti* vagy *-eni* toldalékot kap Bogdănesti, Păuleni), mely akkor is magyar névadásról tanuskodik, ha a magyar személynév nem magyar eredetű. Esetünkben, a Zsombor településnév esetében ugyanez a helyzet. A *Zsombor* - mint már említettük - pusztá

A SZÉKELYEK SZÁRMAZÁSÁRÓL (IV)

személynévből ősi magyar névadással keletkezett magyar helynév, még akkor is, ha a *Zsombor* személynév szláv eredetű, egy "bölény" jelentésű szláv szó átvétele. A *Zsombor* személynévből több településnév is keletkezett. Országos vonatkozásban meg kellett tehát különböztetni őket. A *Zsomborok* így kaptak a falu nemzetiségére utaló előtagot, slett belőlük *Magyarzsombor*, *Székelyzsombor*, *Szászzsombor*. Van amikor a megkülönböztető előtag népi eredetű, de van, amikor - mint *Székelyzsombor* esetében is - a helységnév-rendezés kapcsán 1905-ben hivatalosan kapta a Székely- előtagot.

Székelyzsombor és Oklánd között találjuk *Homoródújfalut* -t. Az "új falu" nyilvánvalóan kirajzás útján keletkezett. De hogy ez mennyire régen volt, mennyire nem új ez a falu, azt jól mutatja a falunév első írásos nyoma, az *Wijfalw*, mely már 1481-ből adatható. Oklánddal már más a helyzet. Érdekes, hogy e falunév első írásos előfordulása *Homoródújfalunál* több mint egy jó fél évszázaddal későbbi: 1546-ból való: *Aklánd*. Az *Oklánd* helységnév magyarázata eléggé bizonytalan. Talán az Ágnes személynév német változatából alakult, s a régi magyar Ágnes személynévnek *Aglent*, *Aglonth* alakja rejlik benne. Felbukkan a folyóra utaló *Homoród-Oklánd* névváltozata is. Minthogy azonban a magyar nyelvterületen csak ez az egyetlen *Oklánd* nevű falu, e század elején a helységnév-rendezésre alakított bizottság a *Homoród*-előtagot eltörölte.

A következő falu *Homoródkarácsonfalva*: neve egy újabb névtípust képvisel. A XIII. század elejétől kezdve tömegesen jelennek meg a -laka, -telke, -háza, -hida (hídja), -kuta (kútja), -fája utótagú helynevek, amelyekben az előtag a birtokos neve volt. A legnépesebb csoport ebben a típusban a -falva végű helynevek. Esetünkben is az elsődleges *Karácsonfalva* településnév a birtokosra utaló *Karácson* személynév és a birtoklást kifejező -falva összetétele. A név 1332-ben a pápai tizedjegyzékben bukkan fel latin formában: *villa Karasun*, de 1453-ban magyar formában is: *Karachonfalwa*. A folyóra utaló megkülönböztető jelző írásos nyoma 1857-ből való: *Homorod-Karácsonfalva*. A ma is élő nyelvjárási formát 1857-ben jegyezték fel: *Homoród-Karácsonfalva*.

Szintén más névtípust képvisel a szomszédos *Homoródmás*. Az 1332-7-ből való pápai tizedjegyzékben még megkülönböztető jelző nélküli: *Almas*. E névtípus alapja a növénytakaró. A *Homoród*ba ömlő helyi patak partja és környéke (vad) almákkal benőtt hely lehetett, s mind a patak, mind a település így kapta az *Almás* nevet. Minthogy több *Almás* nevű falu is keletkezett, 1712-ben már feltűnik a folyóra utaló teljesebb *Homorod-Almás* név.

Homoródmástól északra eső szomszédos falu *Lövéte*. Neve azonos típusba tartozik a *Zsombor* helységnévvel. A *Lövéte* településnév is pusztai személynévből keletkezett, s az alapjául szolgáló személynév szintén szláv eredetű. Ilyen személynéveket találunk a csehben és a lengyelben is. Első írásos adatai: 1332-7: *Lueche* (olv. *Luerthe*), 1567: *Leowete*.

Ugorjuk át a Szentkeresztbánya nevű bányatelepet, s vegyük szemügyre a hajdani - a gyér román településektől megült - két oláhfalut. 1406-ból való a nagyobb település neve: *Oláhfalva*: 1567-ből a *Másik Oláfalw*. Minthogy az előbbi templommal (szentegyházzal) rendelkezett, a falu a *Szentegyházsoláhfalva* nevet kapta (1590: *Zentegyházsoláfalu*), szemben a szomszédos, de csak kápolnával rendelkező *Kápolnásoláhfalva*val (1589: *kapolnásfalusiak*). E két falunévet azon az alapon, hogy lakossága idővel magyarrá lett, 1905-ben hivatali úton *Szentegyházsoláfalu*-ra, illetőleg *Kápolnásfalu*-ra rövidítették. Egyes történeti munkák a falunévre idéznek egy "ville nostre Olachalis" adatot, de ez az adat egy 1301-re keltezett hamisítványból való, ezért a falunév első említéseként nem használható.

(Folytatjuk)

A *kabar* elmélet. Az előzőekben a székelyek török származása tekintetében számba vehető négy lehetőség háromával foglalkoztunk egészen röviden. Utolsó lehetőségként maradt a székelyek kabaroktól származtatása. (Világos látás kedvéért meg kell jegyeznem: a török eredetű *kabar* szó Németh Gyula helyes megfejtése szerint (i.m.233, ld. még 39,223, 272.) "lázdó" jelentésű. A görög följegyzéses *kabaro* névben a béta ez időben márv-nek hangzott. Nyugati-türk *kavar* névalakot igazol a nagyobb Salzburgi Évkönyvekben a 881. évnél följegyzett *Covari* névalak. Györffy György fennebb idézett gondolatmenetét alapul véve - bizonyos tekintetben - *szikil* -eket, *eszkil* -eket, a székelyeket, is "kabar" eredetűeknek vélhetnők, hiszen ők is föllázdadtak volt a kazár uralom ellen. Mégis -mint az alábbiakból kiténik- kabar népségen más magyar csoportot is érthetünk.)

A székelyek kabar voltának gondolatát elsőként Fejér György képviselte, majd bizonyos ideig Pauler Gyula is ennek a nézetnek volt a híve. A székely rovásírás egyik, századunk eleji legalaposabb ismerője: Sebestyén Gyula már csak a keleti (mai) székelységet tekintette kabar eredetűnek. Újabban A. Babingeren és K. Mülleren kívül Szádeczky Lajos is ezt a nézetet vallotta. Németh Gyula és Moór Elemér is (A *honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete*. Szegedi Múzeumi Kiadványok. I. sor. 13. sz. Szeged 1944. 36-91) egészen hasonló véleményt alkot.

A székelyek kabar származása mellett - többségük szerint - nemcsak a tagadó körülmény szól, hogy a többi, a származás tekintetében szóba jöhető lehetőségek jórészt elesnek, hanem fölhozhatóak határozottan erősítő érvként használható körülmények is. Ezek a következők: 1. A magyar hagyomány értelmében a székelyek a honfoglalás előtt csatlakoztak a magyarsághoz. A kabarokról ezt a Kónsztántinosz Porphyrogenétosz császárnak előkelő magyar forrásból származó, 950 körüli értesítéséből határozottan tudjuk. 2. A magyar hagyomány szerint a székelyek részt vettek a honfoglalásban, ez pedig a kabarokról szükségszerűen mondható el. 3. A Kónsztántinosz Porphyrogenétosz a kabarokról szóló leírásából levonható következtetés szerint ezek a magyar törzsszövetséghez utolsónak csatlakozottként elől-harcolóik és -béke időben - e szerepüknek megfelelőleg valószínűleg határőri feladatok elvégzésére köteleztettek. A székelyek pedig éppen a kettős feladatkörben mozogtak a középkor egész tartama alatt. 4. A kabarszármazás esetén a székelyek korai elmagyarosodása már nem érthető annyira nehezen, mint az avar- vagy még kevésbé besenyő-származás esetén, mert a kabarok - már Kónsztántinosz értesülése szerint is - bírták a magyarok övékétől eltérő nyelvét. Sőt, a székely-kabar azonosság fölvetése esetén - véli Moór Elemér - a székelyeknek a nagy "csatavesztésről" szóló hagyománya is megvilágosodik: ezen ti., mivel Moór szerint a kabarok szállásai eredetileg a nyugati végeken voltak, a 955. évi augsburgi csatát kell érteni. E nyomon elindulva, - Moór szerint a rejtélyes *Csigla-mező* is föllelhető, de nem Erdélyben (ott nincs ilyen helynév), hanem Nyugat-Magyarországon, a Marcal folyócska mentén. A *Csigla* név *Csögle* alakban ott ma is élő helynév. Bizonyára nem egész székelység sodródott az augsburgi csatavesztés után a veszprémmegyei *Csögle* környékére, hanem csupán egy része. (Helyszűke miatt ez alkalommal nem foglalkozhatunk a *Csigle-Csögle* helynév török vagy nem-török jellegével.)

(Folytatás a 15. oldalon)

Az erdélyi fejedelmi udvar zenei élete II.

JÁNOS ZSIGMOND (1540-1571: uralkodott Izabellával 1541-1559, majd egyedül 1559-1571-ig)

Zene iránti érdeklődése gyermekéveire vezethető vissza, s ebben kétségkívül anyja, Izabella és apja, Szapolyai (Zápolya) János hatása is érezhető.¹ Zenei rajongása köztudomású lehetett, legalábbis ezzel magyarázható, hogy 1549-ben Izabella és a gyermek János Zsigmondnak beszercei látogatásakor a város negyven forint értékű portatív orgonával (úgynevezett regállal) kedveskedett a gyermekfejedelmnek.² A különböző források egyetértnek abban, hogy János Zsigmond nemcsak szerette, hanem értette is a zenét, sőt, maga is muzsikált: jó lantos és orgonistaként emlegették. Johannes Michael Brutus, Báthory István történetírójának sorait idézi később Szamosközy István és Bethlen Farkas is: "Musicae vero adeo studiosus fuit, ut organis et psalteriis vel cum ejus artis peritis certaret... azaz A zenében oly járatos volt, hogy az orgonában és psalteriumban vetekedett azokkal, akik azzal dicsekedhettek, hogy a művészetekhez jól értenek."³ Egyes források utalnak arra, hogy Hyeronimus nevű olasz zenetanítóját, az udvari lantost bérelték fel ellenségei a fiatal fejedelem meggyilkolására, kísérletük - mint a későbbiek igazolták, - kudarcba fulladt.⁴

Az ő idejében az udvari zenekar nagyobbára lengyel muzsikusból állott, s később is elsősorban lengyel és német zenészekkel egészítette ki együttesét. Tudjuk például, hogy 1561-ben Prokop Lypskit küldte Krakkóba, hogy udvara számára két muzsikust szerződtessen.⁵ 1563-ban a következő utasítást adta Báthory Istvánnak, akkori bécsi követének: "Ha jó orgonistát és tanult muzikusokat talál, fogadja fel őket, kivált, ha műve-

zetük mellett hangszerkészítéshez is értenek."⁶

Az udvari zenei élet folytonosságának biztosítására megfelelő hangszerállományról, a hangszerek karbantartásáról is gondoskodott. 1569-ben például Letus Jakabbal küldte megrongálódott portatív orgonáját javításra Besztercére.⁷

János Zsigmond udvarában tevékenykedett élete végéig az európai híri lantművész, Bakfark Bálint is. A lengyel udvarral való hirtelen szakítás után Bakfark - mint ismeretes - átmenetileg Bécsben állomásozott, majd Erdélyben telepedett le. Gyermekkori emlékei is a fejedelem családjához kapcsolódtak, hiszen Szapolyai János udvarában nevelkedett, ennek udvari lantosa tanította. Nemességét is János királytól kapta. Amikor 1569-ben visszatért Erdélybe, bekapcsolódott ugyan lantművészetével a fejedelmi udvar zenei életébe, az udvari lantos azonban nem ő, hanem testvére, Bakfark Mihály volt. Szolgálatának elismerése és viszonzása képpen 1570-ben a fejedelem Bakfark Bálintnak adományozta a Balassi Menyhértől hűtlenség címen elkobozott, Diód vára melletti, alsógáldi birtokot. Érdemes idézni a fejedelmi donáció indokolásának egy részletét: "... a fejedelem (...) zenészenek, Bakfark Bálintnak és az ő örököseinek adományozta (a fenti birtokot), emlékeztetve arra a régi kapcsolatra, amely a művészt a Szapolyai-házhoz köti és Bakfark nagy művészi érdemeire, melyet minden országban és udvarban kivívott, továbbá jutalmazásul amaz önkéntes elhatározásának, amellyel a művész idegen uralkodó kedvező ajánlatait visszautasította, hogy visszatérjen Erdélybe és most már fejedelmének és hazájának szolgáljon."⁸

1571. március 14-én János Zsigmond meghalt. Bakfark nem tudott, vagy nem

is akart beilleszkedni az új fejedelem udvarának légkörébe - újabb vélekedés szerint második házassága révén kialakult olaszországi családja miatt is - szabadságot kért 1572 Szentgyörgy napjáig, elzáróosította birtokát és Olaszországba távozott.⁹ Mivel szabadsága lejártával nem tért vissza, Báthory István 1573 májusában visszavonta a fejedelmi adományt.¹⁰

János Zsigmond udvarának utolsó zenei mozzanataként a fejedelem temetését említhetjük: énekes diákok, dobosok és trombitások is vonultak a menetben - gyászzenét szólaltatva meg.¹¹

Benkő András

Jegyzetek

¹ Biró Vencel: Történeti rajzok. A régi Transsylvania. Cluj-Kolozsvár 1940. 16.

² Veress Endre: Báthory István kapcsolatai Beszterccel = Erdélyi Múzeum, 1943. 408.

³ Lakatos István: Zenetörténeti írások. Bukarest, 1971. 22. - Bárdos Kornél: Fejedelmi és főúri zeneélet = Szerk. Bárdos Kornél: Magyarország zenetörténete II. 1541-1686. Budapest, 1990. 104.

⁴ Lakatos István: János Zsigmond, a muzsikáló erdélyi fejedelem = Keresztény Magvető, 1940. 42. - Jókai: Zenetörténeti írások, 22.

⁵ Bartha Dénes: Erdély zenetörténete. Budapest, 1936. Különnyomat 9.

⁶ Veress Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. Kolozsvár, 1944. I. 13.

⁷ János Zsigmond levele 1569. május 17-i keltezéssel = Besztercei levéltár, 1569. 33. sz., ill. Benkő András: Levéltári adalékok Beszterce XVI. századi zenei életéhez = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1977/2. 202.

⁸ Gombosi Ottó: Bakfark Bálint. Budapest, 1933. 13-15.

⁹ Gombosi: i. m. 14-15., ill. Király Péter: Bakfark. Újabb adatok, szempontok, kilátások = Muzsika, 1990/5. 22-24.

¹⁰ Gombosi: i. m. 105.

¹¹ Bárdos Kornél: i. m. 105.

Az ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ gondozásában megjelenés előtt:

Ráduly János: Az árnyékok lakodalma (Gyermekversek)

Beke Sándor: Védtelen évek (Versek)

Id. Binder Pál - Jancsik Andor: És élni kellett tovább (Két emlékirat)

Nagy Olga: Pályakép fénnel és árnyékkal (Emlékirat)

Kercsó Attila: Csigaséta (Gyermekversek)

Beke Sándor: Téged kereslek (Versek)

Ábrahám János: Picula (Regény)

(Folytatás a 13. oldalról)

Moór Elemér véleménye értelmében "nincs olyan körülmény, amelyre a székelyeknek a kabaroktól való származtatásával szemben mint jelentősebb ellenérvre hivatkozni lehetne. "Hóman Bálint e lehetőséggel szemben korábban arra hivatkozott, hogy, mivel a kabarok szerinte és Györffy György fölfogása értelmében a Mátra alján helyezkedtek el, semmiesetre sem lehetnek azonosak a székelyekkel, akikről "...azt teszi fel, hogy már a magyar honfoglalás előtti időben is Erdélyben laktak volna: arra pedig szerinte nincs adat, hogy a Mátra-mellék lakói valaha nagyobb tömegekben Erdélybe költöztek volna..." Moór szerint a kabarok semmiesetre nem szálltak meg a Mátra alján. (E kérdéshez fűződőn ld. még: Fodor István: i.m. 91-105.) Egyébként már Schünemann megjegyzése értelmében Hómannak a székely-kabar azonosítással szemben hangoztatott érvei nem meggyőzők, mert a kabaroknak a palócokkal azonosítása meglehetősen gyenge lábon áll. Már korábban kifejtett nézet szerint a székelyek nem lehettek valami, az avarokkal Pannóniába sodródott, az avar birodalom után rejtőzött magyar néptörzsek. Annak régészeti nyomainak kellett volna maradnia!

Ha a magyar honfoglalás előtti, kétségtelenül székelyekhez köthető régészeti maradványok - egyelőre (?) - hiányzanak is Erdélyben, a IV. Kónsztantinosz bizánci császár uralkodása idején (668-685) a dunai bolgár-török honfoglalással egyidejű mozgalom keretében (ennek történelmi hátterében a Nyugati-türk - Kazár Birodalom megalakulása és terjeszkedése állott), azt valamivel megelőzve, még a 670-es években, korábbi szállásaikról kivetett népcsoportok (részben a dunai bolgár-törökökkel azonos onogur-bolgár: wángár elemek) árasztották el a Kárpát-medencei Avar Birodalom területét. (L. Bóna István: Daciától Erdőlvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271-896). Erdély története I. köt. A kezdetektől 1606-ig. Budapest 1987 172-177.)

Az északon és nyugaton évtizedek óta védekezésbe szorult Avar Birodalom "új avarjai" nemcsak támadólag, de egyenesen honfoglalóként léptek föl. Más területek mellett Erdélyben is megszálltak. Emlékeik Székelyudvarhely környékéről is ismeretesek II. Constans és IV. Constantinus 675-680 között vert érmeivel keltezett, megsemmisült sírokból. Székelykeresztúron előkerült ívelt pengéjű késő avar kard is bizonyítja a betelepülést. (Más lelőhelyek: Csákó, Felenyed, Gyulafehérvár, Hari, Marosnagylak, Oláhgorbó, Tövis (Alsófehér m.), Aranyosgyéres (volt Torda-Aranyos m.), Lesnyek, Sztrigyszentgyörgyválya (Hunyad m.), Baráthely (volt Nagyküküllő m.) stb.

A valószínűleg több lépcsős bevándorlásra és Közép-Ázsiáig visszanyúló hátterére Ábd-ál-Málik omájjidá kálifá (685-705) nak a hajdani Bács-Bodrog megyei Ófutakon lelt aranydénárjából lehet következtetni.

Ennek a kései avar időszaknak a nyelvészeti emlékei - talán az egyetlen (?) Küküllő (=kökényes) folyó nevének kivételével - ismeretlenek.

(Folytatjuk)

Az ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ
kiadványai Magyarországon megvásárolhatók
a Gondos Bt. boltjaiban Budapesten:

Nemzeti Könyvesbolt, XIII. Pannónia u. 22.,
Deák téri pavilon, Teréz krt. 25. előtt,
Kisgazda-bolt: Belgrád rkp. 24.,
Erdélyi Magyarok Egyesülete, V. Molnár u. 5.,
Püski-bolt: I. Krisztina krt. 26

SZÉKELY ÚTKERESŐ

Irodalmi és művelődési folyóirat
Megjelenik Székelyudvarhelyen

Főszerkesztő:
BEKE SÁNDOR

Szerkesztőség:
BALÁZSI DÉNES
CSIRE GABRIELLA
KOZMA MÁRIA
RÁDULY JÁNOS
RÓTH ANDRÁS LAJOS

Állandó munkatársak:

Beregszász (Kárpátalja)
PENCKÓFER JÁNOS

Brassó

LENDVAY ÉVA

Budapest

BAKAY KORNÉL

BALÁZS GÉZA

GYÁRFÁS ENDRE

NAGY GÁSPÁR

Bukarest

BARABÁS ISTVÁN

CSEKE GÁBOR

ÉLTES ENIKŐ

Csikszentdomokos

NAGY IRÉN

Csikszereida

KARDALUS JÁNOS

SZŐCS JÁNOS

Gbelce (Szlovákia)

LISZKA JÓZSEF

Gyimesközéplek

TANKÓ GYULA

Kolozsvár

BALOGH EDGÁR

BENKŐ ANDRÁS

CSEKE PÉTER

EGYED ÁKOS

FERENCZI ISTVÁN

FODOR SÁNDOR

IMREH ISTVÁN

JANCSIK PÁL

MURÁDIN LÁSZLÓ

NAGY OLGA

TÓKÉS ISTVÁN

Margitta

PAPP ATTILA

Marosvásárhely

KOVÁCS ANDRÁS

FERENC

Miskolc

HORPÁCSI SÁNDOR

Nagyvárad

FÁBIÁN IMRE

GITTAI ISTVÁN

Sepsiszentgyörgy

MÉSZELY JÓZSEF

VERESS DÁNIEL

ZSIGMOND GYÓZÓ

Székelykeresztúr

GÁLFALVI SÁNDOR

Székelyudvarhely

FERENCZI GÉZA

HUBBES ÉVA

KOMORÓCZY GYÖRGY

KOVÁCS SÁNDOR

LÓRINCZ GYÖRGY

LÓRINCZ JÓZSEF

SZABÓ BARNA

Kiadja az **ERDÉLYI GONDOLAT** Lap- és Könyvkiadó

Felelős kiadó: **BEKE SÁNDOR**

Számítógépes szedés és tördelés:

ERDÉLYI GONDOLAT Kft.

Tördelőszerkesztő: **PAP LEVENTE**

A szerkesztőség címe:

4150 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87, RO.

Telefon: 00-40-66-212703

Anyagi támogatásukat a következő folyószámlákra tehetik:

40.72.2.02.1.91. (lej), 47.21.8.10.00.99.0 (DM)

47.21.4.16.02.16.0 (USD) Kereskedelmi Bank Székelyudvarhely

Folyóiratunk kapható a Hídfő boltokban

Megrendelhető a szerkesztőség címén

Nyomtatta a székelyudvarhelyi **Microprint Kft.** nyomdája

SZÉKELY NYELVJÁRÁSI SAJÁTOSSÁGOK, NÉPKÖLTÉSZETI HATÁSOK MIKES LEVELESKÖNYVÉBEN (I)

Az irodalmi nyelv stíluslemei a népi stílusban gyökereznek. Íróink, költőink mindig szívesen merítették a népi nyelv kifejezőerőitől duzzadó szókincséből, képi és szólásanyagából. A 18. században még nem volt kialakulva az irodalmi nyelv, az írott szó művészei még anyanyelvjárásukon, a magyar nyelvjárások valamelyikén alkottak. Mikes, a magyar széppróza egyik úttörője legjelentősebb művében, a *Törökországi levelekben* az erdélyi népi nyelvet, a székely nyelvjárást emelte irodalmi magaslatra.

A magyar barokk és felvilágosodás közötti átmenetet jelentő, rokokó és népi sajátosságokat ötvöző leveleskönyv stílusának fő jellemzői: szellemesség, könnyedség, kedélyesség, természetesség, az élőbeszéd, a népi nyelv stíluslemeinek irodalmi művé való ötvözése. Mikes a székely nyelvjárás, a háromszéki tájnyelv Zagonban és környékén beszélt változatát használta művében, de valószínűleg korábban erdélyszerte ismert kifejezések is előfordulnak benne.

Az író nyelvi bölcsője Zagonban ringott, itt tanulta meg, mit hova tettek elődei nyelvi éléskamrában, mit hol talál ízes, színes, hangulatos levélszövegei megalkotásához. Később más nyelvi hatások is érték, de úgy tűnik, a gyermekkor, a szülőföld világa meghatározó maradt számára.

Mert szórakoztatni akart, s mert a kordivat is azt kívánta, a székelyészjárást ötvözte a francia szellemességgel, illetve francia példára a székely szellemességet érvényesítette leveleiben. Hiába járta be fejedelmével a fél világot, lakott öt évet Párizsban s egy emberöltőt Rodostóban, - gondolkodásmódjában, érzelmvilágában örökké székely maradt. Levelei lényege a személyesség, az érzelm: minden sorában ott érezzük a hűségben őrlődő, hazavágyó, a havasok köpenyében megbújt szülőhazának használni kívánó embert.

Hogy a szövegek szelleme mennyire erdélyi és a székely, arra jó bizonyíték már az első, török földön, Gallipoliban kelt levél: "Édes néném! Hála legyen az Istennek, mi ideérkeztünk ma szerencsésen... A fejedelmünknek Istennek hála jó egészsége volna, hogyha a köszvény bú-

csút akarna tőle venni, de reméljük, hogy itt a török áér elűzi". A tenger hullámai-
nak érzékeltetésére a szülőföld hegyeit társítja: "... a hajónk olyan nagy habok között fordult, mint az erdélyi hegyek... már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhegyek" - viszi tovább a gondolatot képszerűen. Nem egy helyen a székelyekre jellemző csavaros észjárással, játékosággal, ötletességgel fejezi ki gondolatait. Ugyancsak az első levélben írja: "a kedvess leveleim vagyon már két esztendeje, hogy vettem: igazat mondom, hogyha az esztendő egy hónapból állana" (vagyis két hónapja kapta meg a levelet). Ötletesen a levélzárás is: nem bír tovább írni, mert szédül, tengeri betegséget kapott.

A szövegek szelleme tehát székely. S ha a mondat szintjén nem is figyelhetünk meg feltűnő székely sajátosságokat, annál inkább a szóhasználatban, a mondatalkotó, valamint szószerkezeti elemek megválogatásában. Túlzás lenne azt mondani, hogy minden székely szót stílusszínű szándékkal használ. Számára egyszerűen az volt akkor a legkifejezőbb, leghelyesebb, "legirodalmibb" szó - még ha tájszó is volt - hisz még nem létezett egységes irodalmi nyelv.

Mikes észlelhetően nagy jelentőséget tulajdonít a szavaknak szövegei hangulattossá tételében, kíváltképpen a székely tájnyelvi kifejezéseknek. Vannak ezek

közt tulajdonképpen tájszók, amelyek ma is hiányoznak az irodalmi nyelvből (ihon 'itt', kacsiban 'girbe-görbe', ajándékon 'ingyen, önzetlenül', lajtorja 'lét-ra') jelentés szerinti tájszók, amelynek létezik az irodalmi nyelvben, de más jelentéssel (köntös 'női ruha', tetszik 'tűnik', kételen 'tökéletlen', leggyakortább 'legsűrűbb'), de a legtöbbjük alak szerinti tájszó, a köznyelvben ma is létező szavak eltérő hangalakú változatai szótoban, toldalékokban: üsmeretség, üdvezült, üsmerte, künt, izenet, esszete-szi, megferednek, ennét, ahonnét, ben-nünköt, közepin, magadot, feleségitől, jovunkra, sippadoztak (süppedeztek), innep, hejában, dézmál, bialokkal, talám, selleg (serleg), velle, varróto, kalán, kénál, hálá, légyen, éveg, ivutt stb.

Mint érdekességet, a leveleket kissé nyelvemléknek is tevé kifejezéseket említhetjük az örömet (örömmel), elég a (elég az), lássék (látszodjon), bővségit (bőségét), suhult (sehol) realizációkat. Feltűnően gyakori a -ván, -vén képzőjű határozói igenevek (emelvén, látván, elvezetvén), ikes ragozású igék (töltenők, elhagynék, vennők, szeretnők), régies-népies igeidők (találá, megörüle, meghagyák, felbontá, észreuvé, elment volt, bebújt vala, kénálta vala) használata. Találunk furcsa szóösszetételeket (megtapasztja, micsodás, álltallátván), ma már szokatlannak tűnő szavakat (szerént, fogvást, örömet) sőt az utóbbinak furcsa fokozását is: örömetebb.

Hogy mennyi volt a kor, a tájnyelv sajátja, s mennyi az író leleménye, azt ma nehéz lenne eldönteni. Tény, hogy Mikes próbált a nyelvi hatás érdekében új szavakat teremteni. Pl. a kied, kijed népies megtisztelő megszólítás mintájára alkotott a csak nála használatos kéd formát. Sok nyelvi fantáziáról, alkotókészségről tanuskodnak az ilyen népi szellemben született kifejezései is: temonda 'mendemonda, pletyka' (7), udde 'úgy de' 'igen de' (5), egyarású 'egyforma' (30). Ma népi etimológiának nevezett népi félreértelmezés szerű kifejezései: mélyföld (mérőföld), etyepetye (a latin appetitusból 'étvágy'), réz effendi (török reis efendiből 'külügyminiszter'), disznóhal ('delfin').

(Folytatjuk)

